LA FESTA DELS BOUS

El debat sobre la festa dels bous se sustenta sempre sobre pressupòsits simplistes i demagògics. Adeptes i detractors han bastit el seu argumentari sobre una sèrie de tòpics a l'ús que, ara per ara, fan ja més fum que llum: la suposada espanyolitat de la festa, la garantia de supervivència de l'espècie, les elucubracions al voltant del sofriment dels animals, el caràcter atàvic de les celebracions, els interessos econòmics que s'hi amaguen, l'equivalència final entre les corregudes de bous i la festa dels bous al carrer, l'ús de la tortura com a diversió, són raons que, a còpia de repetir-les, han esdevingut una salmòdia recurrent i buida de contingut. I és que, com escrivia certerament Pere Rovira, «la frivolitat contemporània sap construir ideologies amb unes quantes certeses insignificants».

Es tracta d'una controvèrsia que ve de molt lluny i on l'actualització crítica que n'ha realitzat la modernitat s'ha saldat amb uns resultats certament paradoxals: si, d'una banda, ha augmentat el nombre d'antagonistes de la festa i se n'ha endurit de forma ostensible la reglamentació, de l'altra, ha crescut sensiblement la difusió, transversal i longitudinal, de la seua celebració –hi ha bous a més pobles i, on ja n'hi havia, s'hi ha ampliat el nombre de dies de festa.

En els darrers temps, l'aprovació, l'abril de 2002, del Reglament de festejos taurins tradicionals de la Comunitat Valenciana i, el juny de 2003, de la nova Llei catalana de Protecció dels Animals ha mantingut viu un debat que la recent declaració de Barcelona com a ciutat antitaurina ha somogut amb força. Aquesta declaració –que bé es podria encabir dins la «*sección de coros y danzas*» polítics– ha posat sobre la taula les dimensions d'un problema que s'escapa de la retòrica banal dels opinadors professionals i els polítics benpensants. Perquè es tracta, al capdavall, d'una col·lisió entre dos posicionaments morals perfectament legítims, entre dues formes diverses de percebre la relació home-animal, entre dues sensibilitats que difícilment es podran sincronitzar.

La divisió social que suscita el debat sobre la festa dels bous demana, doncs, una reflexió serena i sense prejudicis. Des de CARAMELLA hem volgut contribuir a aquesta reflexió amb un dossier central que ens procura una visió plural i polièdrica de la festa; una visió, ho confessem, de cap manera neutral, però tampoc unànime, amb arguments favorables i contraris: un intent, en definitiva, d'esquerdar el dogmatisme amb què uns i altres aborden l'escaiença actual d'unes celebracions que encara percep com a pròpies –i amb les quals, per tant, s'hi sent identificat– un important sector de la població dels Països Catalans. Caldria examinar amb atenció la seua vivència de la festa, el contingut simbòlic que n'extrau i la cohesió col·lectiva que s'hi propicia abans d'anatematitzar-lo amb una desqualificació moral i sostreure-li aquest bocí d'identitat.

EL BOU: UN RITUS ANCESTRAL

Francesc Massip

UNA PRÈVIA

No voldria entrar en la controvèrsia hodierna que s'ha generat entorn la *corrida*, sinó que preferiria esbossar l'arbre genealògic del joc dels bous que remunta a atàvics ritus molt seriosos de la humanitat. És evident que la polèmica ha sofert enfocaments esbiaixats pel pes de l'opinió políticament correcta que s'escampa com una taca d'oli gràcies a una globalització que si té aspectes positius, també genera una mena de pensament únic, sovint víctima de l'estupidització a què els mitjans i els poders ens volen sotmetre, i empeny tanta gent a abraçar amb fe cega (sempre ho és, de cega, la fe) postulats sovint poc argumentats que hom deixar anar, això sí, pels fàcils tobogans de la «bona fe».

Clar que el pitjor de la «corrida» rau en la seva massificació i instrumentalització per part de l'autoritat imperant, que sempre prefereix vulgaritzar (car dóna vots) més que no pas preservar la singularitat de les coses (que requereix una anàlisi crítica que pocs estan disposats a fer). Tots els ingredients que concorren en l'actual festa de braus contenen elements d'elevada significació i de depurada estetització que sovint passen desapercebuts en la sal grossa d'un públic ignorant –i orgullós de la pròpia ignorància– que només busca satisfer els seus instints menys nobles. O sia, carnassa! Com la que exhibeixen els polítics en campanya electoral. Pura retòrica i mera quincalla.

A l'altre extrem hi ha les associacions en defensa dels animals, curiosament sempre més preocupades per la bona salut de gats i gossos que per l'elevadíssim percentatge d'humanitat abocada a la misèria, el dolor o la tortura. Passeu-me la ironia, però és clar que sempre és més còmode protegir animals que persones. A les bèsties, les hem convertit en pertinença particular, i les persones són lliures, almenys sobre el paper, perquè malgrat l'abolició de l'esclavatge continuen vigents mil maneres de sotmetiment inhumà. La sacralitzada propietat privada fa que tinguem una cura especial dels objectes que ens pertanyen personalment, mentre que davant el drama de molts col·lectius humans abocats a situacions límit la nostra consciència sol delegar tranquil·lament en l'administració pública. L'exquisit tracte que sovint reben molts animals anomenats «de companyia» en la societat del benestar pot ser un insult a les tres quartes parts de la població humana que boqueja enfangada en una vida sense futur, un greuge comparatiu que ens hauria de remoure els budells molt més que no pas els corros de bous. Un altre exemple: que causi més enrenou a Europa les virtualitats de la «corrida» que no pas el genocidi cultural i lingüístic que sofreixen els pobles sotmesos a l'Estat espanyol, és francament incomprensible. Conclusió: és més fàcil fer soroll en el ramat més gran i en aspectes que comprometen poc, que no pas xiuxiuejar raons vitals que només afecten a minories poc reconegudes o a majories sense altaveus mediàtics.

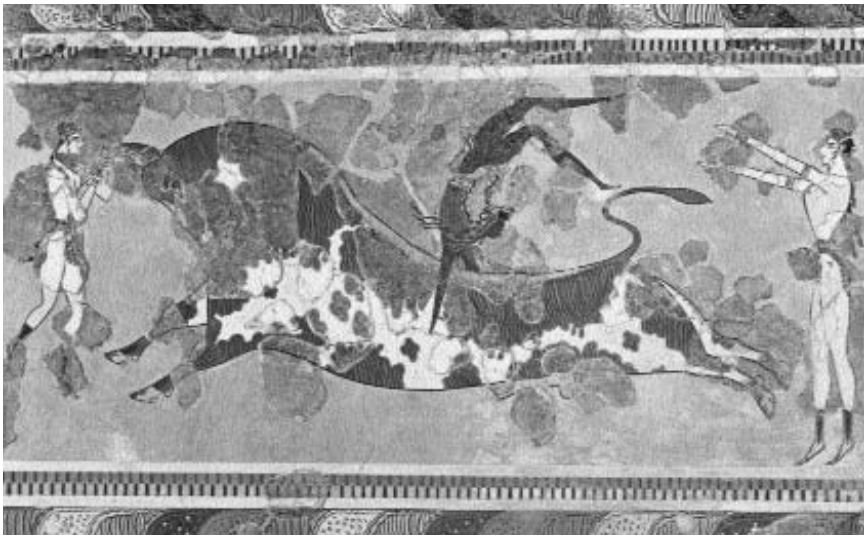

Joc de bou, fresc del Palau de Cnossos (Creta).

ELS ORÍGENS DE LA TAUROLATRIA

La participació del bou en el ritu remunta als estadis més reculats de la història humana, en tant que bèstia emblemàtica de la fecunditat i la renovació dels cicles vitals que regeixen la natura. Pensem que el toro mascle té trempera perpètua, això és, està sempre en disposició de fertilitzar, caracte-

rística que el va elevar des d'antic en animal totèmic per excel·lència. A Mesopotàmia dóna aspecte a un déu lunar, Sin; a Egipte, al solar Apis, el déu dels Morts; a l'Índia es vincula al déu Shiva; en la mitologia iraniana, el sacrifici del toro en cerimònies a l'entorn del culte a Mitra activava les forces de fecunditat i assegurava el cicle de la mort i la resurrecció de la vida. A l'antiga Tebes, el déu Amon era caracteritzat com a toro, personificació de la força divina que perennement es renova en la natura. El cristianisme li atorga un significat cristològic com a perpetuador de l'espècie i multiplicador del ramat, i Tertul·lià associa Crist amb l'animal de força fabulosa: el misteriós i poderós toro.

La mitologia taurina va concretar-se lògicament en rituals codificats i litúrgies sagrades ben precises. A Grècia, Dionisos adquiria la forma zoomòrfica de l'astat en les representacions rituals de la seva passió i mort. A imatge del déu, un toro era sacrificat i esquarterat. Aquesta immolació ritual del brau venia a significar el sacrifici del mateix Dionisos, del qual calia menjar-ne la seva carn i beure'n la seva sang. Només així s'afavoria el renaixement de la terra i de la vida. No debades, els trossos sobrers del bou devorat eren enterrats al camp per tal de fertilitzar-los.

Els últims ecos del culte a Dionisos es poden rastrejar en singulars rituals ramaders que han sobreviscut a Sardenya obliterats en les festes de Carnaval. A la localitat d'Ottana, el dijous de Carnaval, surten *Sas Merdulas* (nom que vol dir 'els homes', tal vegada derivat de *Merre dulos*, 'els esclaus de la divinitat'), que custodien els *Boes* (bous), els quals simbolitzen el Dionisos zoomòrfic (que solia mostrar-se amb màscara de bou o cabró, o una altra mena d'astat), i que són punxats amb agullons per *Sas Merdulas*, en recordança del punxament ritual provocat per fer sortir sang i aconseguir la fertilització, aspecte que explicaria els *picaos* (com els cèlebres de San Vicente de la Sonsierra, a La Rioja) i altres deixuplines de la Setmana Santa mediterrània (una època de rituals destinats a propiciar la regeneració de la natura). Les fonts clàssiques ens informen que la sang és necessària per afavorir la pluja i que la víctima sacrificial era punxada amb agulles i estimulada amb lliris refregats sobre els òrgans genitals, com per obligar-la a ejacular. Doncs bé, també els *Boes* cauen a terra quan *Sas Merdulas* els punxen, i *Sas Merdulas* els acaricien els genitals. L'agulla és símbol de fertilitat perquè la sang que sortia després de la punxada servia per fer fèrtil la terra i fecundes les dones: una xica sarda ens explicava el 1995 la vigència d'un joc carnavalesc que realitzen els joves en certs poblets, consistent a punxar les xiques amb un instrument agut, avui en dia considerat una balandrinada incomportable, però que, inconscientment, reprodueix un acte d'antiquíssima estirp.

Els *Boes* d'Ottana duen màscares de fusta en forma de bou i un mocador al coll, mentre que el cos és cobert amb pells de moltó i porten una faixa d'esquellots. *Sas Merdulas* duen màscares sempre antropomòrfiques, és a dir, sense banyes, bé que amb el rostre deformat per una sarcàstica riallada i proveïts de llargs nassos fàl·lics; duen mocador al cap i van armades amb fuets, bastons i una llarga corda de cuir amb què atrapen els *Boes* i els domestiquen. Alguns veuen en aquests actes reminiscències de ritus pagans propiciatoris de finalitat agrària: «el pas de dansa dels emmascarats té com a finalitat sol·licitar la productivitat de la terra», diu un comentarista. A Orotelli hi ha els *thurpos* o dimonis cecs, que porten el rostre ennegrit amb carbó i estalzim, van vestits

Sas Merdulas i Boes d'Ottana (Sardenya).

amb un capot negre amb caputxa i una banda d'esquelles, i mimen l'escena d'una jovada de bous que arrosseguen l'arada. *Boes* i *thurpos* representen l'agressivitat viril taurina i la impetuositat de la bèstia.

Els cultes taurolàtrics estaven escampats per tota la Mediterrània, com demostren els tres caps de bou en bronze de Costitx (Mallorca), trobats al santuari des Corró, avui segrestats al Museo Arqueológico de Madrid, o el de Talapi (Sa Pobla), tots de l'últim període talaiòtic. Alguns aspectes del seu ritual s'entreveuen en els célebres frescos del Palau de Cnossos a Creta, on unes ballarines acròbates salten per damunt l'enorme toro sense que aquest rebi cap mena de punició. La mida de la bèstia en relació a les figures humanes ens retroteu al *bos primigenius*, 'bou salvatge' anomenat en català 'auroc o ur', que feia uns dos metres d'alçada fins a la creu i anava proveït d'una imponent cornamenta, una espècie que es va extingir al segle XVII quan va ser mort a Lituània l'últim documentat (1628). El 1921 es va intentar ressuscitar l'ur a Alemanya: al zoològic de Múnic es va creuar ramat de les estepes d'Hongria i Podòlia (surest de Rússia), ramat escocès de la muntanya, frisó i cors, i diverses races alpines. Després de diversos anys es va obtenir un toro i una vaca que presentaven netament les característiques del *bos primigenius*. Per aconseguir el mateix de forma més ràpida, ja en època nazi, al zoo de Berlín es van utilitzar toros de lídia espanyols creuats amb ramaderia corsa i de la Camarga. Els toros resultants sembla ser que foren d'un tipus més proper a l'ur. Els exemplars obtinguts no només posseïen els caràcters físics del seu avantpassat salvatge, ans també la seva ferocitat i fogositat. Aquesta nova raça d'aurocs no va sobreviure la Segona Guerra Mundial. El brau de lídia ibèric, seleccionat per aconseguir la seva característica agressivitat, és l'única varietat que ha sofert un procés de selecció des de temps antics. Més petit que l'ur, es pot dir, però, que posseeix més característiques del seu ancestre que cap altra raça bovina d'Europa. Sense les curses de braus, doncs, fa temps que l'espècie estaria totalment extingida.

DEL CORROS DE BOUS A LA «CORRIDA»

S'ha volgut remuntar la documentació històrica del joc de braus a la península Ibèrica en un suposat cós al segle VII, quan en una carta del rei visigot Sisebut es diu que al Circ Màxim de Tàrraco hi feien «*ludis Theatriis taurorum*».[1] Ara bé, no creiem que els braus hagin constituït mai un «joc teatral». Una lectura atenta del document ens indica que no hi diu «*taurorum*», ans «*phanorum*», això és, «*pha*[u]*norum*», cosa que podria referir-se a les festes lupercales dedicades a Pan, el Faune.

Els corros de bous eren habituals a la València del segle XV quan se celebraven a la plaça del Mercat i ja se'ls turmentava amb garrotxes (vares acabades amb un petit arpó), com ho documenta Jaume Roig a l'*Espill*,[2] tot plegat amb múltiples variants, com la d'una figura de palla al mig que el brau envestia, com es diu a la *Brama dels llauradors de l'Horta de València*.[3] Cap a 1530 Lluís del Milà també en parla en el seu Cortesano per boca del «mossèn» Ester, bufó geperut de Germana de Foix que es queixa que la reina el posi sempre «a les banyes dels bous» i tem que els cortesans, a qui ha d'anar a convidar a palau, facin amb ell «un corro de bous». L'espectacle incloïa llençar lleus (pulmons i vísceres) a la plaça per part dels espectadors, com ho explica Milà: «*el duque de Cardona, entrando por un corro de toros que por él se hacía en Valencia, vino un buétago volando de los que suelen volar en tales fiestas valencianas, y dióle en el rostro y dixo:* 'per altri me ha pres lo lleu' […]»[4]

Altres documents ens informen de la cruesa amb què el públic, indiscriminadament, llençava objectes punxencs contra els toros per tal d'excitar-los. En aquest sentit, la reforma del joc de braus que es va dur a terme durant el Segle de les Llums i que va donar lloc a l'actual «corrida» va suposar una millora substancial respecte als patiments dels astats. Una reforma «il·lustrada» que intentava dignificar la festa taurina, fent-la més estètica, tot i que també aprofundint la distància entre el ritual primigeni i l'espectacle més o menys barroer en què s'havia convertit.

Seguint el ritu ancestral, la festa taurina és un intent d'anticipar simbòlicament el triomf de la vida. La disposició de la plaça rescata aquell cercle màgic de l'escena cerimonial. En les poquíssimes vegades que he assistit a una *corrida* m'ha colpit la noblesa i la bellesa de la bèstia i els arcaics ressons que s'entreveuen en la cruel topada. M'ha desagradat tota la resta. Però només per salvaguardar aquell element ancestral i màgic que malgrat tot conserva qualsevol joc de braus, penso que cal refrenar les campanyes «inquisitorials» endegades, sovint amb aquella hipocresia típica del puritanisme, des d'instàncies no exemptes de sospita. I és que massa vegades, en nom d'una moda puntual, d'un pensament únic políticament correcte i d'altres unanimitats del gènere, ens hem carregat aspectes crucials del nostre passat. I ja n'hi ha prou que cada vegada que fem bugada haguem de perdre un altre llençol.

I que consti que estic més a prop, culturalment i intel·lectualment, d'un antitaurí com Manuel Vicent que d'un protaurí com Ortega y Gasset.

NOTES

1. FLÓREZ, Enrique. *España Sagrada,* t.VII, apéndice IV: 'De las Cartas del Rey Sisebuto (hasta hoy no publicadas)'. Madrid: Antonio Marín, 1751, p. 326.

2. «Era'm plasent | pensant-me forro | e tret del corro | hom m'escorchava | y'm garrochava | la carnicera», *Spill* 3180.

3. «Que par, embotit, un home de palla | que stà per al bou plantat en lo corro», *Brama* 150.

4. Vegeu MASSIP, F. «Lo Canonge Ester convidafestes». A: *El teatre durant l'Edat Mitjana i el Renaixement*. Barcelona: Universitat, 1986, p. 273n i 284n.

L'ABÚS D'ANIMALS EN LES FESTES POPULARS: EL REDUCTE D'UNA COSMOVISIÓ ANTROPOCÈNTRICA

Algunes reflexions a l'entorn de la cultura festiva actual

Lenke Kóvacs

Quien a las bestias hace mal
es bestia cabal.
(Refrany castellà)

No maltractis mai
cap animal per diversió,
ja que ell com tu sent el dolor.
(Refrany alemany)

Segons la definició de Gabriel Janer Manila, la festa popular, lligada al sentiment de joc, és «una manifestació lúdica del poble capaç d'evolucionar en la mesura que evoluciona la col·lectivitat, tot reafirmant les seves arrels, els seus llaços que uneixen aquell grup humà al seu propi passat, a la tradició que perpetua les contrasenyes del poble.»[1] Creiem que és precisament aquesta capacitat d'evolució la que dóna sentit i vida a la festa popular. Només aquelles tradicions que són sotmeses a una constant actualització crítica poden funcionar com a element cohesionador d'una societat que malda per mantenir viva la consciència de la seva personalitat. Ara bé, s'ha de reconèixer que la tasca d'introduir els canvis necessaris en les celebracions tradicionals constitueix un autèntic desafiament comunitari, ja que s'hauran de vèncer moltes inèrcies i, sobretot, la resistència d'aquells que, des d'una posició acrítica i mitificant el passat, s'entesten a defensar models festius incompatibles amb els nous coneixements de la realitat.

Actualment, tant a Catalunya com a la resta de l'Estat espanyol, es continuen realitzant unes pràctiques festives de naturalesa profundament retrògrada, tal com ho són, per exemple, les corrides de toros arreu de la península Ibèrica, els bous embolats, capllaçats i ensogats a les terres de l'Ebre, al País Valencià i al Baix Aragó, o, més recentment, els estruços empaitats i agredits a la festa major de l'Ampolla.[2] Totes aquestes celebracions, d'origen ancestral o de novíssima creació, es caracteritzen per l'ús degradant d'animals, infligint-los sofriments injustos i innecessaris, i, en alguns casos, torturant-los fins a la mort, sempre amb la coartada d'un presumpte valor artístic, cultural o festiu. Sortosament, aquesta mena de diversió topa amb el creixent rebuig de gran part de la població, fet que posa en evidència el seu esgotament com a forma genuïna de festa col·lectiva.[3] Així, es pot observar com l'home que ha anat ampliant el seu saber a l'entorn de l'univers i d'ell mateix, en lloc d'emmirallar-se en el passat, sent la necessitat de reconsiderar el seu llegat cultural des de l'actualitat. El repte que es planteja en aquest sentit al poble, creador del temps festiu i dels elements que l'integren, és el d'idear una cultura festiva autèntica i engrescadora en consonància amb la seva identitat social i la seva responsabilitat cívica.

Molt sovint, però, els qui intenten justificar els abusos d'animals en festes populars es neguen a reconèixer que es tracta de maltractaments,[4] tot emprant un discurs en què fingeixen tenir un autèntic interès i una actitud altament respectuosa envers l'espècie animal que protagonitza l'acte festiu en qüestió.[5] Així, per exemple, els defensors de la tauromàquia i dels malanomenats «jocs amb bous» perverteixen el llenguatge fins al punt d'autoproclamar-se «tauròfils» o «amics dels toros»,[6] quan, en realitat, lluny d'interessar-se per l'espècie com a tal, creuen que l'única raó de ser d'un animal és el benefici que l'home en pot extreure.[7]

Amb l'objectiu de desviar l'atenció d'aquest vessant utilitari, des dels sectors que obtenen els

El bou Avioneto tancat al corro en Puçol el setembre de 1968 esperant ser embolat.

guanys econòmics del negoci taurí s'ha anat difonent la teoria que el futur de l'espècie taurina en estat salvatge depèn de la pervivència de les corrides de toros.[8] Per entendre la manca de fonament d'aquesta posició cal tenir en compte que, a hores d'ara, la immensa majoria dels festejos taurins no es podrien celebrar sense les subvencions de les arques públiques estatals i europees que es canalitzen a través del Ministeri d'Agricultura.[9] Així doncs, un cop suprimides les celebracions de corrides i correbous, els diners públics amb què fins ara es pagava el manteniment de les places de toros i els serveis col·laterals (policia, Creu Roja, serveis veterinaris, hospitals provisionals, etc.), d'ara endavant es podrien sumar a les subvencions que actualment ja es destinen a la ramaderia extensiva tradicional de les deveses, tan característica, per exemple, del sud-oest de la península Ibèrica. D'aquesta manera, l'autèntica preocupació pel medi ambient i per la bioversitat podrà garantir el manteniment d'un ecosistema únic al món i la pervivència d'una espècie singular que fins al segle XVII encara poblava els boscos europeus.

Tot sembla indicar que el problema de fons del debat sobre festes populars amb abusos d'animals és la confrontació entre dues posicions ètiques que es deriven de cosmovisions diferents. El coneixement que avui tenim sobre el lloc de l'ésser humà en el concert de la natura resulta difícilment compatible amb una de les idees més profundament arrelades en la cultura occidental: la idea d'una barrera infranquejable, una diferència radical entre els animals no humans i els humans. Més d'un segle després de Darwin, la filosofia moral i jurídica acaba reconeixent que l'anomenat «esplèndid aïllament» de l'ésser humà en el cosmos no té el més mínim fonament biològic[10] i que tampoc no existeix el que la filosofia, amb paraules de Julián Marías, ha designat com a «abisme ontològic» entre els humans i la resta d'espècies vives del planeta.[11] A hores d'ara sabem, gràcies a les ciències de la natura, que els animals són éssers capaços de sentir i de sofrir, i que els mamífers, amb què compartim moltes característiques, tenen un sistema nerviós del mateix tipus que el nostre. Sobre la base d'aquests coneixements, la nova llei de protecció dels animals, recentment aprovada pel Parlament de Catalunya, defineix els animals com a «éssers vivents dotats de sensibilitat física i psíquica, i també de moviment voluntari, els quals han de rebre el tracte que, atenent-ne bàsicament les necessitats etològiques, en procuri el benestar.»[12] És d'esperar que aquest reconeixement sigui el primer pas envers un nou marc legal capaç de protegir els animals dels abusos que, desgraciadament, es continuen cometent en nom de la cultura.

En la intensa discussió sobre el lloc dels animals en la moral i el dret que ha tingut lloc en els països industrialitzats al llarg de les últimes dues dècades, els defensors d'un antropocentrisme a ultrança han intentat desvirtuar el debat evocant la quimera d'una pretesa equiparació entre homes i animals. Ara bé, com remarca José Ferrater Mora:

> Sostenir que els animals tenen drets no equival a mantenir que hi ha igualtat entre els animals i els éssers humans. Cadascuna de les espècies té característiques pròpies, i a cadascuna li corresponen certs drets. Això no obstant, es tracta de saber si no hi ha drets bàsics comuns als éssers humans i com a mínim a certes espècies d'animals –mamífers i ocells– i si aquests drets no estan fundats, en últim terme, en una espècie d'igualtat que podria dir-se «igualtat vivent».[13]

En una societat conscient que els animals no són mers autòmates insensibles (en la pitjor tradició cartesiana) i que l'home té certes obligacions morals envers ells, hauria de ser possible arribar a un ampli consens sobre l'abstenció de fer-los patir innecessàriament. Els dos factors principals que continuen impedint aquest consens són, d'una banda, els encara existents dèficits en la sensibilització de la població i, de l'altra, la resistència dels qui continuen creient que l'home té dret a instrumentalitzar els animals per a la seva diversió.

L'alternativa a l'antropocentrisme només preocupat per la pròpia espècie és la posició ètica que amplia el cercle de responsabilitats fins a incloure tots els éssers vivents i que es coneix com a «biocentrisme». Per a Albert Schweitzer (1875-1965, premi Nobel de la Pau 1954), un dels representants més il·lustres d'aquest corrent de pensament, «un ésser humà no és realment ètic sinó quan obeeix al deure imperiós de prestar auxili a tota vida que tingui necessitat de la seva ajuda. No es pregunta en quina mesura una vida mereix simpatia pels seus valors intrínsecs, ni fins a quin punt és capaç de sentir.»[14] De fet, com diu Raimon Panikkar: «La tasca de la filosofia és conèixer, estimar i guarir, tot alhora. [...] No és pas aliè a la naturalesa de la filosofia actuar amb seny, estimar amb discerniment i percebre amb desinterès. No es tracta pas d'una acció orba, una afecció egoista o una visió interessada».[15]

En el moment en què gran part de la població ja no se sent identificada amb un tipus de diversió vigent en el passat, es manifesta un canvi de mentalitat i de la concepció del lligam de l'home amb el seu entorn. Ara bé, la legislació civil ha tardat fins a finals del segle XX a contemplar regulacions que es corresponen amb la nova sensibilitat sobre la natura que el darwinisme ja havia establert a mitjans del segle XIX. Les primeres lleis de protecció animal encara no contemplaven els animals com a éssers dignes de ser protegits per ells mateixos, sinó que el que es prohibia era el maltractament d'animals domèstics, principalment per la por als efectes nocius que es podrien derivar d'aquest comportament per a la comunitat.[16]

Segons el jurista i filòsof anglès Jeremy Bentham (1748-1832), un dels primers a reflexionar sobre els drets dels animals, el que compta a l'hora de dotar un inidividu de drets no és la capacitat de raonar o de parlar, sinó la de sofrir.[17] Evidentment, els animals no es poden defensar per ells mateixos dintre de l'ordre jurídic humà. És generalment acceptat, però, que el que caracteritza un dret no és que el titular pugui reclamar-lo, sinó que algun subjecte jurídic amb capacitat d'obrar pugui reclamar-lo en benefici del titular.[18] El fet que el Col·legi d'Advocats de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona acaben d'organitzar, el passat mes de febrer, el primer Congrés sobre els Drets dels Animals demostra la vigència d'un debat que és encara practicament inèdit a l'Estat espanyol.

Si bé l'actual marc legal continua donant cobertura a espectacles amb maltractaments d'animals, iniciatives com la recent moció del ple de l'Ajuntament de Barcelona declarant la ciutat «contrària a la pràctica de les curses de braus» són signes d'esperança que il·lustren la tendència a superar l'arrogant antropocentrisme del passat i a adoptar una actitud cada vegada més sàvia, més respectuosa i més realista envers el món que ens envolta.

AURELI CASTELLÓ

Bous al carrer a Massalfassar (l'Horta).

Finalment, val a dir que eradicar els abusos d'animals en les celebracions populars no significa en absolut haver de renunciar a l'alegria de la festa, a la joia de la participació col·lectiva i a les arrels autèntiques de la cultura autòctona. L'alternativa als animals maltractats, documentada en territori català des de l'edat mitjana i recuperada amb l'adveniment del règim democràtic, és el variadíssim bestiari festiu, que no tan sols compta amb exemplars d'antiga estirp, com la cucafera de Tortosa, la mula guita de Berga o el drac de Vilafranca del Penedès, sinó que també inclou figures de nova factura, com el drac de dos caps de Castelldefels o la pàjara de Terrassa.[19]

En èpoques passades, una de les diversions populars arreu d'Europa era l'espectacle sanguinari d'atiar un o més gossos contra un ós encadenat. Des del 1890, aquesta pràctica està prohibida arreu del món i només es continua perpetuant en la clandestinitat d'algunes zones remotes del Pakistan, fet denunciat per la World Society for the Protection of Animals (WSPA). Es fa palès, doncs, que per poder acabar d'una vegada per sempre amb els abusos d'animals a les festes populars cal apostar per una nova cosmovisió que deixi enrera el malson antropocèntric i que sigui capaç de reconciliar l'home amb la resta de la creació.

NOTES

1. Janer Manila, Gabriel. *Cultura popular: ecologia del llenguatge.* Barcelona: Edicions CEAC, 1982, p. 19.

2. Gràcies a una denúncia administrativa presentada arran d'aquests fets per l'Asociación Nacional para la Protección y el Bienestar de los Animales (ANPBA), l'Ajuntament de l'Ampolla ha estat sancionat per una greu infracció de la llei de protecció dels animals (*El Punt*, edició Camp de Tarragona, 03.01.2004). El precedent legal data del 2000, quan, per iniciativa de la mateixa associació, les autoritats de Castella-Lleó van sancionar l'Ajuntament de Manganeses de la Polvorosa (Zamora) pel costum de tirar una cabra des del campanar de la població amb motiu de la festa de Sant Vicenç màrtir. (Cf. ANPBA, «Cabra lanzada al vacío», [en línia], www.bienestar-animal.org/ logros.htm, [Consulta: 23.03.2004].)

3. En una enquesta efectuada a Catalunya l'any 2002 per l'empresa Demoscopia per encàrrec de l'Asociación Defensa Derechos Animal (ADDA) i la World Society for the Protection of Animals (WSPA), un 96,2% dels enquestats opinava que la tortura d'animals com a diversió s'hauria de suprimir, un 89,2% considerava la crueltat en els espectacles públics perjudicial per a l'educació dels nens, un 81,9% no havia assistit mai a cap correbou i el 75,9% no havia anat mai a cap corrida de toros. (Cf. ADDA, www.addaong.org/encuesta.htm, [Consulta: 23.03.2004].)

4. En aquest sentit, Fernando Savater s'atreveix a sentenciar: «Nadie conoce mejor que el aficionado la diferencia que hay entre maltratar a un toro o lidiarlo como es debido«. («Las cornadas de Europa», *El País*, 22.12.1991, citat per Mosterín, Jesús; Riechmann, Jorge. *Animales y ciudadanos. Indagación sobre el lugar de los animales en la moral y el derecho de las sociedades industrializadas*. Madrid: Talasa Ediciones, 1995, p. 292.)

5. Així, per exemple, segons Luis Díaz-Ambrona, el «toro brau és el rei de la festa que es considera, es tracta i s'honra amb la màxima dignitat». («Vacas mansas», a Muñoz, Santiago *et al. Los animales y el derecho*. Madrid: Civitas Ediciones, 1999, p. 125-162, cita: p. 138).

6. La delegada de l'Alternativa per l'Alliberament Animal a Castelló denuncia el cinisme d'aquesta designació dient: «Si la tauromàquia és amor als toros, el terrorisme és amor a la societat, si bé cap tipus de terrorisme humà crec que pugui ser sentit tan profundament com el terror que provoquem als animals, perquè ells no poden mantenir l'esperança de l'alliberament. El seu únic alliberament és la mort.» (cf. Andreu, Maika. «La tortura no és cultura: Barcelona antitaurina 2004». A: *Flordeloto*, [en línia], www.iespana.es/florloto/ animales/embolados.htm, [Consulta: 03.02.2004]).

7. En aquesta línia antropocèntrica, hi ha qui gosa afirmar: «Quan el bou irromp a l'arena, comencen per a ell els vint minuts més importants. Vint minuts de lluita –ben pocs, comparats amb els dos milions de minuts al camp, a taula franca– que justifiquen la seva vida.» (González, Antoni. *Bous, toros i braus. Una tauromàquia catalana.* Tarragona: El Mèdol, 1996, p. 41) [El subratllat és nostre.]

8. El 1970, després d'una estada a la ramaderia d'Álvaro Domecq, Horst Stern, periodista alemany i destacat defensor de la protecció dels animals, va donar a conèixer aquesta teoria entre el públic alemany (cf. «Sterns-Stunde: Bemerkungen über das Rind»)

9. Cf. Fundación Altarriba, «Demanda contra las corridas de toros en España, presentada por la Fundación Altarriba Amigos de los Animales a la Corte Internacional de Justícia por los Derechos de los Animales, Bruselas, 24.11.2003», [en línia] www.altarriba.org, [Consulta: 23.03.2004].

10. Riechmann, Jorge. «Animales humanos y no humanos en un contexto evolutivo». A: Mosterín/Riechmann, *op. cit.*, p. 19.

11. Marías, Julián. *Antropología metafísica.* Madrid: Alianza, 1983, p. 55, citat per Muñoz, *op. cit.,* p. 68.

12. Parlament de Catalunya, Llei 22/2003 (Article 2, Punt 2), 4 de juliol de 2003, DOGC núm. 3926, 16 de juliol de 2003.

13. Ferrater Mora, José. *Diccionari de Filosofía*, vol I. Madrid: Alianza Editorial, 1984, vid. «Derecho de los animales».

14. Albert Schweitzer, citat per Riechmann, Jorge. «Razones para incluir a los animales en la comunidad moral». A: Mosterín; Riechmann, *op. cit.*, p. 115-150, cita: p. 142.

15. Panikkar, Raimon. «Novenari de prioritats». A: CENTRE UNESCO DE CATALUNYA. *Catalònia Kultur*, núm. 8, 1995, pp. 5-11, cita: p. 6.

16. Cf. Maehle, Andreas-Holger. «Cruelty and kindness to the 'brute creation'. Stability and change in the ethics of the man-animal relationship, 1600-1850». A: Manning, Aubrey; Serpell, James (eds.) *Animals and human society. Changing perspectives*. London/New York: Routledge, 1994, p. 81-105, i Pelosse, Valentin. «Imaginaire social et protection de l'animal. Des amis des bêtes de l'an X [1802] au législateur de 1850». A: *L'Homme. Revue française d'anthropologie*, 1981, XXI (4), p. 5-33; 1982, XXII (1), p. 33-51.

17. Maehle, *op. cit.*, p. 93.

18. Riechmann, Jorge. «La complejidad de persona». A: Mosterín; Riechmann, *op. cit.*, p. 173-221, cita: p. 214.

19. Moya, Bienve. «Les bèsties de la Festa. Figures per saltar i ballar». A: Moya, Bienve. *La festa a Catalunya. Àlbum de cultura popular i tradicional*. Barcelona: Galàxia Gutenberg/Cercle de Lectors, 1998, p. 88-99.

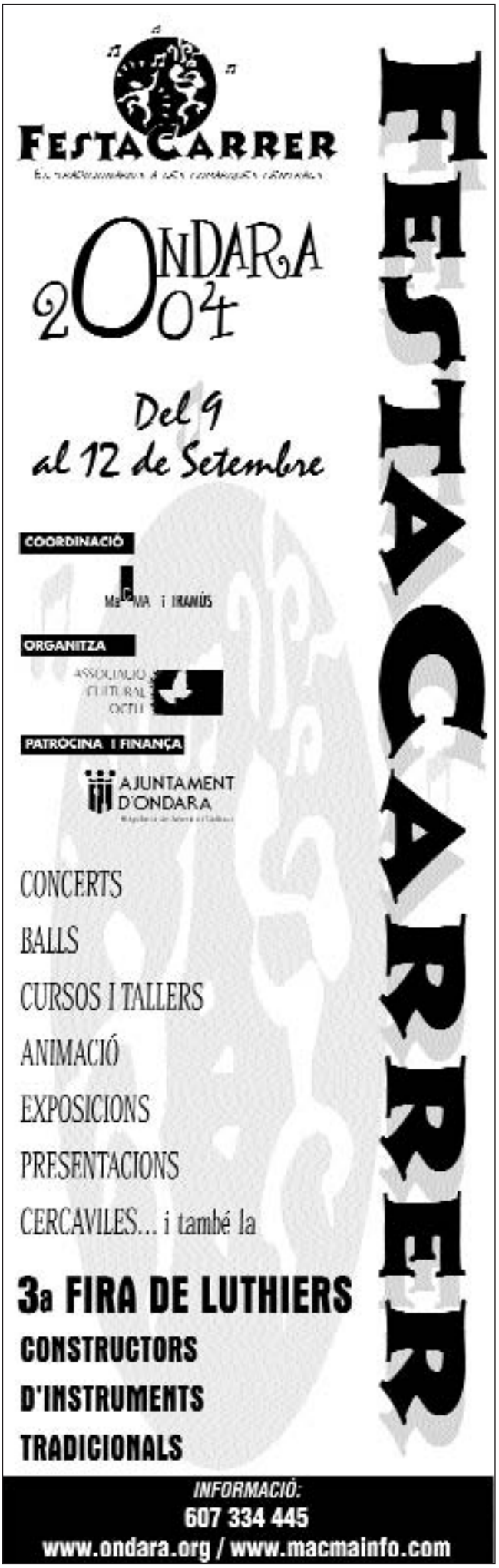

ImagenPostScript
ca_caramella_tr.fh9

BOUS I BÈSTIES GROSSES

Salvador Palomar

La proposta d'incorporació d'un bou al conjunt del bestiari festiu de Reus es produeix en un moment en què el debat permanent sobre la vigència de les festes amb bous és d'absoluta actualitat. Efectivament, la construcció d'aquesta carcassa zoomòrfica –d'estil tradicional encara que sense un referència històrica concreta a la ciutat– s'escau alhora que, amb la declaració simbòlica de Barcelona com a ciutat antitaurina, la polèmica sobre la conveniència de mantenir determinades tradicions festives amb els bous com a protagonistes s'ha revifat.

Una polèmica que, evidentment, no afecta a una bèstia de cartropedra –o el corresponent material equivalent–, però a la qual aquesta proposta innovadora aporta interessants elements de reflexió.

Efectivament, la idea de construir un bou festiu per participar a la festa major reusenca té aspectes que la fan prou atractiva. D'una banda, l'artista responsable de la seva confecció assegura la qualitat de la peça. Manel Llauradó fou un dels constructors del gegant Carrasclet i va realitzar l'àliga reusenca, per esmentar dos exemples en l'àmbit local. De l'altra, el fet que la proposta contempli la festa com un conjunt més ampli que la sortida al carrer del seguici –en l'acompanyament de les autoritats o la processó– i es proposi inserir el bou en una dinàmica de cercavila de carrer, força participativa. Un fet que –a més de tenir l'avantatge d'estalviar feina a la folklòrica comissió municipal de protocol– obre espais de festa per generar noves tradicions que tanmateix pouen d'antiquíssimes pràctiques culturals.

LES FESTES AMB BOUS A REUS

Com en altres poblacions catalanes, la tradició de bous a la festa reusenca es vincula principalment a la festa major de Sant Pere i a les festes de barris que diferents carrers de la vila organitzaven, sobretot a l'estiu, en honor dels seus patrons particulars. Unes festes en què no hi podia faltar el fer *córrer la badella*.[1]

Les actes del Consell de la Vila recullen, amb voluntat de privar-les, les activitats que configuraven les festes de barri reusenques a mitjan segle XVIII. Així, el 24 de juny de 1756, a l'inici del període festiu estiuenc, el Consell delibera sobre la necessitat de prohibir «las festas que feyan los barris a las capellas de los respectius portals y casi tots los demés carrers» per ser més pròpiament «divertiments humans que no dedicació y consagració de cultos als sants, puix lo que merament concestian era en fer los sacristans y sacristanas, acompanyats de música, matinadas per las casas enramant las portas de espígol o altres odoríficas herbas, fer córrer per tota vila, amb gran albarot de xichs y grans, un bou o vadell, y després, fent-lo matar y tallar, repartir-lo venent entre los del barri o carrer, en no poch dany de las comunas carnisserias […]».

Hem d'agrair el zel descriptiu dels prohoms de la vila –sens dubte preocupats pel perjudici econòmic que els hi ocasiona aquesta carn que no es comercialitza mitjançant la carnisseria

SALVADOR PALOMAR

El nou bou de Reus, encara sense pintar.

municipal– ja que ens informa del costum de córrer el bou. Sembla –i cap altre document conegut contradiu aquesta suposició– que la mort de l'animal era estrictament funcional. És a dir, que el bou s'escorxava, a banda de l'estricte ritual festiu, per tal de vendre la seva carn.

El cert és que a l'època ja s'havia fet alguna *corrida* –és a dir, curses de braus a l'espanyola– a la vila. El 1733, amb motiu de l'extensió del prec de sant Bernat Calvó, es van celebrar dues curses de braus a la ciutat. Per la petició que els promotors fan a l'Ajuntament, coneixem el caire de l'activitat. Són mestres d'ofici, «los quals se ofereixen fer venir a sas costas, toros dels més braus y fieros de España, triats de les més famosas toradas de Igea de los Cavalleros, en lo Regne de Aragó, frontera de Navarra; y torejadors dels de major habilitat.Y fer també a sas costas tots los tablados y catafals de la plaça [del Mercadal], solament lo Comú los donés dos dias de corridas, y en estos aquell lloguer proporcionat y ben vist que podien treure dels catafals y sos puestos, donant libres totas las finestras de la plaça, ab pacte que no sen poguessen obrir de novas ni posar-se gent per las teuladas».

A banda d'aquestes corrides, més aviat excepcionals, i de l'habitual *córrer la badella*, folkloristes com Joan Amades ens parlen del bou enflocat: «Antigament, a Reus, al matí, havien deixat anar un bou que voltava pels carrers i que la fadrinalla empaitava i atiava a crits. La correguda del bou havia donat lloc a molt aldarull i renou i les autoritats es veieren obligades a reprimir el costum, puix que arribava a fer enutjòs el trànsit per la ciutat. La bestiola anava tota enflocada i enfaramallada, i el fet d'arrencar-li alguna de les cintes o flocs constituïa una valentia i una proesa. El costum va donar origen a la comparança "enflocat com lo bou de Corpus". Sembla que aquest costum no havia estat privatiu de Reus, sinó que s'havia practicat també per altres poblacions […]».

La documentació de què disposem –encara que recull sobradament el costum de matar bous i repartir-ne la seva carn en diades assenyalades com Carnaval, Corpus i Sant Pere– no precisa, ni de lluny, la forma com aquests bous eren sacrificats. De totes formes, la cerimònia descrita per Amades –arrelada en el món romà– és creïble i practicada en l'antigor en nombroses viles.

Sigui com sigui, a la ciutat, durant el segle XIX i fins ben entrat el XX, és vigent una pràctica de correbous que Antoni de Bofarull descriu i valora, el 1880, afirmant que «si'l cos de ruchs és un preludi dels hipòdroms, la badella era una pretensió tauromàquia, despullada de tota barbaritat». Per a Bofarull, la pràctica de deixar solt l'animal pels carrers no representa grans perills i tampoc ocasiona grans perjudicis: «de ficarse la badella, per exemple, en una botiga de plats y ollas, pero la trancadissa que'n resulta no deixarà de fer riurer, y no plorarà l'amo dels plats trencats, perquè com l'Ajuntament l'indemnitzarà (cosa no difícil de lograr, sobretot si's té un parent regidor), encara ha de benehir la badella, que, en pochs minuts, li ha fet despatxar més mercaderia que no hauria despatxat en dos mesos o potser en sis».

Per concloure amb una afirmació que reflecteix prou bé l'ambient convuls del darrer quart del segle: «Se podrà citar lo cas raro de algú que fugint se giràs un peu, però succeheix també un dia de alarma en una professó, o quant hi ha corredissas en temps de barricadas».

Els programes de festes de barri del segle XIX i començaments del XX anoten, efectivament, aquest costum, tot i que sembla minvar amb el pas del temps. Així, Pere Cavallé afirma, cap al 1889, referint-se a la festa major de Sant Pere, que «se feyan festas populars que proporcionavan molta animació, com per exemple: córrer la badella, fer cossos, balls representats y fins torres; tot això avuy ja no's fa». El cert, però, és que aquestes pràctiques festives van sobreviure el 1900, arribant, en el cas d'algunes poblacions de la comarca, fins al darrer quart del segle. Cal esmentar aquí que les curses de vedelles foren pràctica sovintejada primer i més esporàdica després a nombroses poblacions del Priorat i del Baix Camp. I que en el cas de Cambrils o Mont-roig del Camp arriben fins a la dècada de 1980. En aquest sentit, l'aprovació de la llei de Protecció dels Animals, el 1988, va suposar la definitiva desaparició d'un costum que havia anat esvaït-se amb el pas dels anys.

BOUS I VEDELLES

Però si la pràctica de fer córrer les vedelles fou ben vigent, no és menys cert que la diferenciació entre aquests costums i les curses de braus es produeix fa més d'un segle. En aquest sentit, convé citar de nou Bofarull que, sense ambigüetat, posa per títol a un capítol del seu treball sobre costums locals «Lo córrer la badella, barbaritat que sols ho sembla, y menos quant se fan toros».

I és que, en plena Renaixença, les curses de braus ja han esdevingut un símbol a combatre. Bofarull reivindica que no es vulguin substituir els costums autòctons pels «*toros*, que no és costum nostra y sols una mira de especulació la introduhí en Barcelona, volent donar a entendrer que fa més espanyol lo disfrutar de tan repugnant espectacle, mostruari de tripas del animal més noble, del cavall […], celebració de barbaritats, enaltiment injust de tipos afeminats a qui's vol igualar als més grans artistas, y escola de devergonyiment y de gracias bufas y rebuscadas que desdiuhen, en tots conceptes, del caràcter tradicional català, que no degenerarà per això, ab tot y las aficions dels torófilos de la nostra ciutat».

La contundència de Bofarull s'explica si és té en compte que, des de mitjan segle, es preveia construir a Reus una plaça de

toros, que mai s'arribà a realitzar. És per això que Bofarull afirma que «Reus que té grans establiments fabrils, industrials y comercials, que té carril y Institut, y Centro de Lectura, y casinos, y fa certàmens, y té fills com en Fortuny, tinga o no tinga la costum de córrer la badella, pero may embrute son blassó construhint una plassa de toros».

Els textos de Bofarull, escrits fa més de cent vint-i-cinc anys, reflecteixen prou bé el caire que les crítiques a les curses de braus han tingut i tenen a Catalunya. Hi ha, d'una banda, l'argument del progrés i la superació de pràctiques festives del passat –on s'hi troben aquells que avui s'hi oposen pel que representen de maltractament als animals– i el rebuig ideològic, d'altra banda, a un costum que s'identifica amb l'essència de l'espanyolitat, posició no menys vigent i que es reforça en la mesura que els toros esdevingueren una peça clau en l'univers simbòlic de l'Espanya franquista.

I és que, més enllà de l'efectiva apropiació de la festa popular per part del poder –ben present en la cerimònia taurina institucionalitzada– o la qüestionable exaltació de valors masculins que incorpora –que és prou anterior, evidentment, al periode franquista–, les festes de bous continuen mantenint, a nivell popular i en l'àmbit geogràfic on es conserven, la seva vigència, més o menys al marge de simbolismes foranis.

En aquest context, l'aparició d'un bou festiu a Reus obre un camí que possibilita reivindicar alhora les festes populars de bous, sense embrancar-se en problemes legals, i ètics, derivats de l'ús d'un animal viu. Un canvi –el de la vedella per la carcassa– que no és gens nou. Perquè, de fet, ja fa molts anys –segles– que els bous vius s'han anat substituint, arreu, per animals festius, a vegades tant poc figuratius com les caixes amb rodes i banyes, carregades de pirotècnia, que he vist emprar en alguna festa del nord dels Pirineus. Una transformació probablement motivada no tant per consideracions ètiques com per la disponibilitat pressupostària o les dificultats d'aconseguir un animal viu en condicions.

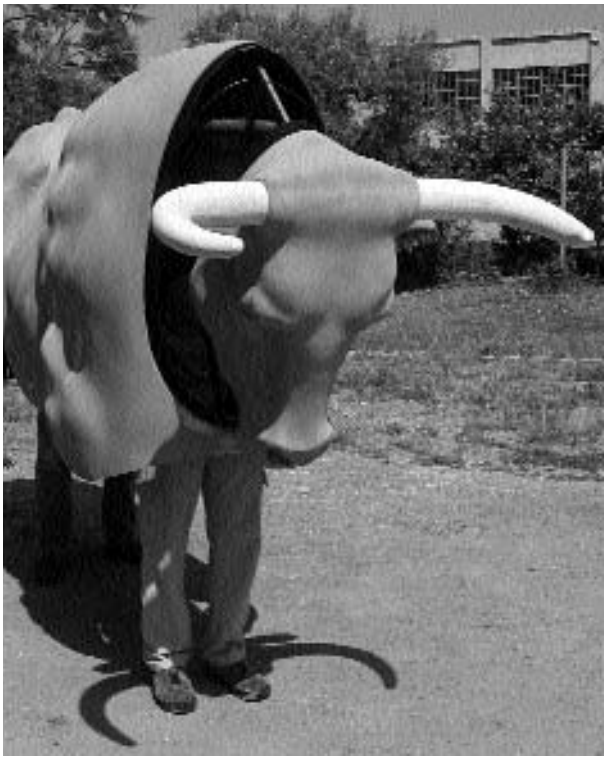

SALVADOR PALOMAR

El bou de Reus, amb el cap en posició d'envestir.

El nou component festiu reusenc incorpora, doncs, en la seva gènesi, aquesta reivindicació explícita de l'animal com a element tradicional de la cultura catalana i mediterrània, amb la voluntat –segons expliquen els seus promotors– de trencar els tòpics sobre la vinculació a la cultura espanyola.[2]

QUE LA FESTA SIGUI BÈSTIA

La proposta de construcció d'un bou per a la festa reusenca s'escau en un moment significatiu en el qual comença a estar esgotada la via de la «recuperació» dels elements històricament presents al seguici de festa major. Malgrat tot, la crida a la tradició sempre és possible en la mesura que la figura és present en altres poblacions –caldria concretar en quines circumstàncies fou incorporada– com a peça del bestiari popular. Cal dir que, al mateix temps que un bou, es proposa la construcció d'un lleó o la recreació d'altres manifestacions festives a càrrec de col·lectius associatius diversos que no tenen vinculació entre ells.

Més enllà de tradicions, «l'elecció de l'animal –més o menys meditada i més o menys justificada històricament– és l'excusa per participar de la festa i mantenir la tradició, tot renovant-la», s'afirma.[3] La construcció de l'animal és, bàsicament, una iniciativa popular.

I és que el nou bou de festa reusenc es dibuixa, pel que expliquen els seus promotors, com un animal gran i, potser, agressiu: «El bou de Reus tindrà més de dos metres d'alçada i tres de llargada. El portaran dues persones i tindrà un cap articulat amb diferents posicions: més solemne, per anar a les processons, i més festiva, per envestir».[4] A més, el fet que tregui aigua pel nas, fent l'efecte que esbufega, n'augmenta el realisme. Una agressivitat matisada que, sense arribar ni de lluny a la perillositat de jugar amb un animal viu, possibilita el joc festiu del córrer davant el perill sense el qual no s'explicaria la vigència de moltes manifestacions festives.

I és que el perill forma part inherent de no poques pràctiques festives. Més enllà dels bous, costa poc pensar en els diables o en els castells, en el salt de Plens de la Patum o en el ball agosarat d'algu-

na àliga de cua tallant enmig d'un atapeït cercle de gent que s'ajup al seu voltant o en el giravoltar de la cabra de Reus –un exemple magnífic del bestiari de nova creació–, animal de correfoc per excel·lència. El plaer que aporta la superació del risc esdevé, efectivament, com en altres activitats humanes no productives, la motivació que explica l'atractiu de no poques pràctiques culturals.

Tanmateix, es tracta d'un risc calculat, assumible. L'exemple dels esports d'aventura, amb aquesta contradictòria relació entre la recerca del perill com a font d'emocions i la contínua exigència de més seguretat, il·lustra prou bé aquesta actitud ben present a la nostra societat. També a la festa –sobretot, en determinades tipologies d'activitat– es conviu amb el perill –de cremar-se, de caure, de rebre cops de ser trepitjat per una multitud que es mou a un ritme frenètic…–; la festa esdevé així un espectacle que, fins i tot, pot figurar en el conjunt de reportatges d'un programa televisiu d'imatges impactants. I és que potser en el plaer pel risc i en l'emoció del perill hi trobaríem més justificacions a la pervivència de determinades tradicions festives que en la invocació d'ancestrals simbolismes mediterranis o continuades pràctiques culturals.

Encara que pugui ser menor, el risc simbòlic no és menyspreable. Jugar amb una bèstia grossa que t'empaita, encara que els seus portadors siguin humans, porti foc o no en porti, pot despertar no poques emocions i aixecar no poques passions. No sé si exactament les mateixes que els bous capllaçats o les vedelles aviades motiven entre els participants de les festes de l'Ebre per avall o del Llobregat en amunt. Recordo haver sentit explicar que a Pamplona van haver de tallar una mena de *correbús* que s'organitzava, l'endemà de finalitzar les festes de San Fermín, amb l'autobús de línia que feia el recorregut que, en dies anteriors, havien seguit els populars *encierros*. Per no parlar de les corredisses que dracs i diables motiven, força més enllà de l'abast de les espurnes de la seva pirotècnia. I és que, moltes vegades, el joc festiu, com a resultat d'un pacte entre els participants, no necessita res més que la voluntat de creure i veure en la bèstia de cartropedra –o en la caixa amb rodes i banyes– més el que simbolitza que el perill que realment representa.

És, doncs, en aquesta possibilitat de joc on s'apunta, front els animals més o menys protocolaris que apareixen en els seguicis festius catalans, l'originalitat i la potencialitat d'aquest nou animal festiu. La seva aparició obre la possiblitat a un replantejament de la festa, més enllà del marc històric definit pels seguicis que acompanyen les autoritats municipals a l'Ofici de Completes, la ballada del migdia del 29 de juny al Mercadal o l'encapçalament de la processó. El gran repte d'una festa com Sant Pere –declarada, tant simbòlicament com inútil, festa tradicional d'interès nacional– es troba només en inventar nous components, o incorporar-ne dels que no havien existit històricament. La implicació en la festa es reforça, des de l'àmbit associatiu, pel fet que –en el transcurs de la cercavila pròpia del bou– la colla anuncia que lliurarà la gorra dels portadors «a la persona o col·lectiu que considerem que ha fet algun mèrit al llarg de l'any» i la *cagada de bou* «als que pensem que cal recriminar-los alguna cosa». Entraríem aquí en un altra component, no menys important de la festa: la seva capacitat d'esdevenir marc de reconeixement i de crítica social.

Tot plegat, és una bona mostra de com es poden –i cal– redefinir espais i dinàmiques, generar costums per bastir, en definitiva, «tradicions». Anar més enllà de la novetat puntual al programa per aportar a la festa, des de les necessitats col·lectives i la mentalitat del present, l'empremta d'aquest inici de segle.

NOTES

1. Per a les dades històriques que segueixen, vegeu l'opuscle de Salvador PALOMAR. *Festes de bous a Reus. Notícia històrica*. Reus: Carrutxa, 1986.
2. *El Punt* 27/04/2004.
3. *El Punt* 02/05/2004.
4. *El Punt* 27/04/2004.

FER CÓRRER BOUS

Un espectacle d'entreteniment públic a Olot

Josep Murlà

Com en altres poblacions del país, a Olot la realització d'espectacles amb braus té uns quants segles d'història. Les notícies relacionades amb esdeveniments festius excepcionals proporcionen informacions sobre la manera de divertir-se els olotins en el passat, i una de les primeres referències està relacionada, precisament, amb la capella –ara santuari– de la Mare de Déu del Tura, patrona de la ciutat, concretament amb l'estrena del nou retaule que s'havia col·locat a l'altar major.

Una llegenda tardana explica que la marededéu va ser trobada per un bou del mas Caritat i per això la imatge va ser venerada, ja en el segle XV, amb l'advocació del Tura, per recordar que havia estat trobada per un «tura», nom que es donava antigament als toros o braus joves a la contrada. La imatge romànica venerada al santuari fa segles, doncs, té per símbol o distintiu la figura d'un bou ajagut, posat sota els peus de Maria.

L'estrena del retaule abans esmentat es produí pel setembre de 1636 i va fer-se coincidir amb el dia de la Nativitat de Maria, en què s'escau la festa de les marededeus trobades, i, per tant, la de la Mare de Déu del Tura. L'esdeveniment va motivar que es fessin unes festes extraordinàries, amb una densa programació d'actes religiosos i populars. Un dels espectacles públics va ser el correbou que tingué lloc a la plaça Major de la vila l'endemà de la festivitat mariana, a la tarda. El document que narra aquelles festes diu que, al matí, a la sortida de l'ofici que va dir-se a la capella del Tura, «va arribar un Brau molt valent per correrlo á costas del Capitá y en haver dinat tancaren tots los cantons, y corregueren lo dit Brau sens corda en la Plassa ahont era las dos companyas de musichs que sonaven, los dos Atambors de la Companya y lo Pifre y una trompeta que sonave un Nepolitá que era una cosa nunca vista y tots los soldats ab llurs penatxos vestits á las mil maravellas corrian lo Brau y lo varen matar en la Plassa los soldats y apres se ajuntaren tots los soldats y ab llurs atambors á modo de filera passaren per la Carniceria y alli va repartir lo dit brau entre tots lo soldats que era cosa graciosa de veurer». Com passava en altres poblacions, per fer córrer bous era necessari habilitar un espai públic, que a Olot era la plaça Major; els nou carrers que donen a la qual degueren possiblement tancar-se, en aquella ocasió, amb carretes, feixines, mobles inservibles i fustes velles, tot situant-se els espectadors als terrats i en les obertures de les cases que donen a la plaça.

A mitjan segle XVIII van fer-se de nou festes extraordinàries, aquesta vegada per la benedicció del nou temple dedicat a la Mare de Déu del Tura, és a dir, l'ampliació de la capella. Els actes festius tingueren lloc els dies 9 i 10 de

Correbou al Firal d'Olot, l'any 1896. (Font: Arxiu d'Imatges d'Olot Col·lecció Josep M. Dou Camps)

QUIM ROCA

Correbou durant les Festes del Tura de l'any 1998. (Font: Arxiu d'Imatges d'Olot. Fons Ajuntament d'Olot).

desembre de 1748, en una època de l'any poc propícia, a Olot, per als espectacles a l'aire lliure. Això no obstant, en el segon dels esmentats dies, pels volts de les tres de la tarda, començà «la corrida de toros en la plassa major que may se havia vist tant coronada de Gent, ni may se havia fet corrida que causás major diversió y alegria. Los toros eran bravos, pero la destressa dels torajadors burlant sempre sa fieresa doná sols que admirar á la Plassa, y á la Música repetidas ocasions de celebrar ab trompas y obuessos las moltas sorts que executaren».

Durant el segle XVIII hi hagué altres esdeveniments que van ésser festejats pels olotins i van incloure curses de braus, com succeí el 1750 amb motiu de la col·locació de la primera pedra de l'ampliació de l'església parroquial de Sant Esteve; les festes d'estrena del temple ampliat, pel setembre de 1763; l'estrena d'una nova capella dalt el volcà Montsacopa, el 1778, i les festes per la pau pactada amb França, per l'abril de 1796, amb una «*lucida corrida de toros en la Plaza*» que va durar fins fer-se fosc i una segona cursa que «*salió todavia mejor que la del primer dia*». L'afecció dels olotins, o de part de la població, era evident i això va fer que continuessin programant-se regularment espectacles taurins durant el segle XIX. N'hi hagué per les festes extraordinàries de 1819, dedicades al capità general F.J. Castaños, i també per l'octubre de 1823, per festejar la llibertat de Ferran VII i demostrar la lleialtat «*al Altar, y al trono*». Entre la sèrie d'actes festius previstos en aquella ocasió, s'hi va incloure una «*corrida en la Plaza ferial*» que va durar de dues del migdia a cinc de la tarda. Un manuscrit d'aquella època, del Dr. Domènec Torà, diu que, a Olot, «*Apenas hay buey que no corra las calles y plazas acompañado de imnenso gentío, antes de marchar al degüello y matadero*», i era tan gran la dèria, que la gent assistia «*con gritos, alaridos y silbidos a ver ó hacer suertes al toro*».

Uns quants anys després, pel juliol de 1843, per festejar el pronunciament militar de Torrejón de Ardoz, s'organitzaren igualment festes públiques extraordiàries i un dels actes fou un espectacle amb «*toros en la plaza con intermedios de bayle*». Per l'octubre de 1846, amb motiu del casament d'Isabel II, van tornar-se a fer festeigs públics i es construí una plaça de braus al camp del Firal, «*cuya diversión atrajo un numerosisimo concurso*», tornant-se a repetir «*la corrida de toros*» en el darrer dels tres dies de durada de la festa. Al Camp de Mart (actual plaça Clarà) s'hi havia construït, en aquells anys, «*Un pequeño circo de madera, para las diversiones tauromàquicas*», notícia que revela que l'afecció no decreixia.

A mitjan segle es plantejà la conveniència de recuperar «*Las memorables fiestas que antiguamente*» es feien a la població en honor de la Mare de Déu del Tura i es confeccionà un programa, del 7 al 9 de setembre de 1850, on no van faltar, entre d'altres actes, les sortides dels gegants, focs d'artifici, jocs de cucanya, balls públics, actes religiosos i «*corrida de toros en el campo ferial*», de quatre hores de durada. De tot el relatiu a les diversions públiques, se n'ocupava, en aquells moments, la vintiquatrena del santuari del Tura, els membres de la qual tenien lloc reservat a l'església i també «*en el torin, caso de corrida*». L'any 1859, la vintiquatrena tornà a programar les Festes de la Mare de Déu del Tura, tot comptant amb el permís i la protecció de la corporació municipal, la qual acabaria per ésser l'organitzadora de la festa major de la població. Aquell any, una «*cuadrilla de toreros*» va recórrer, amb acompanyament musical, diversos carrers i arribà a la plaça de braus, on tingué lloc «*una corrida de vichos Navarros, en la que dicha cuadrilla divertirá al público con sus pantomimas y demas juegos del arte tauromáquico, y finalizará la función dando muerte á uno de aquellos*». L'endemà va fer-se un altre espectacle de característiques similars.

La novetat fou l'existència de la plaça de braus, inaugurada pel juliol d'aquell mateix any i aixecada gràcies a l'impuls d'uns quants afeccionats, els quals, l'any anterior, havien unit esforços i diners per tirar endavant una construcció que tingués utilitat pública, on es podrien fer mercats de bestiar, i dur-hi també a terme «*ciertas diversiones públicas*». La finalitat era obtenir, amb l'explotació de la plaça de braus, diners per fer més lluïda la festa major i contribuir a les necessitats i millores de la població. El propietari Francesc Vayreda cedí els terrenys situats al puig del Roser, on quedaven restes de la derruïda capella del Roser, amb la

condició que es deixés espai per poder-hi edificar una nova capella i s'hi pogués continuar fent la tradicional benedicció del Diumenge de Rams i les processons de pregària, com era costum antic. A més, s'exigí que mai cap espectacle pogués pertorbar l'anual processó del Roser, condició que va establir el costum de no fer-se mai cursa de braus el dia de la Nativitat de Maria pel fet que a la tarda sortia la processó de la Mare de Déu del Tura.

La disponibilitat d'una plaça de braus estable va acabar de consolidar l'interès dels olotins pels espectacles taurins, sense que se suprimissin els correbous que es feien regularment. No hi havia cap barri ni cap carrer que, amb motiu de la seva festa, no organitzés un correbou, costum que es mantenia encara al final del segle en alguns barris. Llavors, però, ja es criticava el tracte que rebien els animals i es lamentaven els danys que, cada dos per tres, causaven els bous quan quedaven solts i sense control, habitualment per haver-se trencat la corda o haver-se escapat aquesta de les mans dels encarregats de subjectar-los. La feina d'aquestes persones no era pas fàcil, ja que requeria força física i, sobretot, saber trampejar l'anada i vinguda dels animals, els quals duien lligada al cap la corda que servia per controlar-los, tant si s'esveraven més del compte com si es paraven. Les corredisses dels qui es posaven al davant, o s'hi trobaven de cop i volta si l'animal girava, causava diversió a uns i pànic a altres.

Al final de juliol de 1881, el setmanari *El Olotense* publicà una nota queixant-se dels correbous i preguntava també qui era el responsable d'aquest tipus d'espectacle, ja que «*despues de haver corrido el buey en el Paseo ferial, dominando los que le venían sujetando y echando a correr por la calle de Sant Rafael atropelló á muchas personas enemigas de la diversión, cuyo susto podría causarles desgraciadas consecuencias*». L'historiador Joaquim Danés explica, en el seu treball «La plaça de braus d'Olot», que en la seva infantesa «i

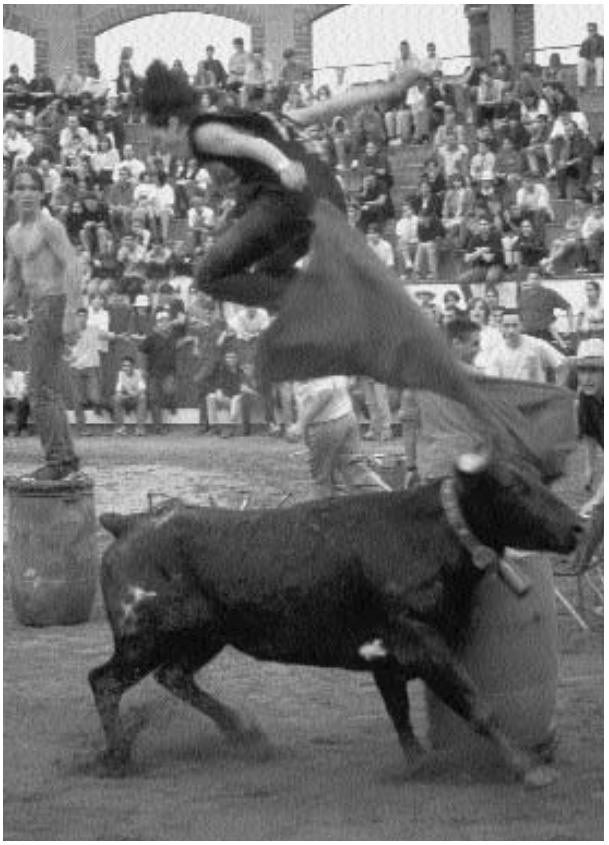

QUIM ROCA

Correbou durant les Festes del Tura de l'any 1998. (Font: Arxiu d'Imatges d'Olot. Fons Ajuntament d'Olot).

als últims del segle passat [el XIX], encara arribàrem a presenciar potser la darrera cursa: el bou sortia de can Descals, on el menescal tenia una botiga de ferradors, i enfilant tot dret cap a la plaça del Campdenmàs, davant de la cridòria i la gentada, i les empentes i reculons, trenà corrent cap a l'esquerra, carrer del Tura avall; ens sembla recordar que tot i l'esverament a mig carrer es quedà parat, arrossegant la llarg corda al front lligada».

Situacions com aquesta se succeïen i per això, després de moltes queixes, els correbous acabaren per ser suprimits i desaparegueren dels programes de les festes veïnals al final del segle XIX. Entre els detractors hi havia el pintor i prosista Josep Berga i Boix, enemic acèrrim de les curses de braus, el qual criticà amb duresa els «flamencs», és a dir, els qui, apartant-se dels costums i dels valors que defensaven la gent del país, els agradaven les sarsueles, les curses de toros, parlaven castellà i anaven abandonant el tipus de vestimenta pròpia dels catalans. En un article publicat el 1890, titulat «Bones costums que es perden i males coses que s'arrelen», Berga comentava, amb l'habitual toc d'ironia, que aquell any corrien males notícies «que omplen lo cor de pena. Se diu que no es farà corrida per les Festes del Tura!»

Un dels barris on el correbou tingué més acceptació va ser el de Sant Ferriol, on els veïns, quan l'animal es feia córrer, solien penjar ninots, amb cordes esteses d'un costat a l'altre del carrer i sostingudes des de dos balcons. Feien baixar el ninot fins a tocar a terra i l'estiraven, tot fent-lo aixecar enlaire, quan el bou es disposava a envestir-lo, la qual cosa creava situacions qualificades de pintoresques i, àdhuc, divertides. Quan desaparegueren els correbous de la via pública, només es van mantenir els espectacles taurins que es feien a la plaça de braus, que habitualment eren dos per any.

Fins al començament de la darrera dècada del segle XIX, a la plaça de braus olotina només se solia matar un brau, ja que els altres només es corrien. Raons d'economia, en bestiar i homes, obligaven a fer-ho així, però, com s'ha dit abans, en aquesta dècada s'acabaren els correbous tradicionals, tant els de fora com els que es feien dins la plaça de braus, i això va fer que per

a les corregudes de toros es contractessin, durant tot el segle XX, torejadors de més o menys prestigi que s'ocuparen totalment de la tauromàquia i mantingueren viva l'afecció. No cal dir que sempre ha tingut la seva importància l'elecció de la procedència del bestiar, que va arribar a Olot des de tot arreu, algunes vegades de ramaderies ben acreditades i en altres de poc conegudes, però sempre amb l'objectiu que tinguessin la bravor suficient per garantir l'èxit entre els afeccionats a l'espectacle.

Durant l'alcaldia de Pere Bretcha, a mitjan segle, es van fer importants obres de condicionament de la plaça de braus i s'hi afegiren, a la part superior, un seguit de voltes de caràcter purament ornamental. D'aquells anys en destaquen les actuacions dels torejadors locals Juan Morente, Joaquim Soy «El Nardo» i, més endavant, Juan Robles. N'hi hagué d'altres que s'atreviren també a baixar a l'arena de la plaça de braus, però dels torejadors esmentats el més popular i recordat ha estat Joaquim Soy, al qual li va ser dedicat el pasdoble «El Nardo», amb música de Francesc Casanova Estorch i lletra (en castellà) de Joan Casulà Vilanova, peça que continua essent, encara ara, una de les cançons d'Olot que mai solen faltar en qualsevol festa i ball de tipus local i popular.

Com ja s'ha dit, el barri de Sant Ferriol va ser un dels que va mantenir fins a la darreria del segle XX el correbou en la seva festa, a mitjan setembre. Per recordar-ho, per Sant Ferriol de l'any 1981 es va estrenar la figura d'un bou, la qual, en les seves sortides, empaitava la gent. D'aquesta manera se simulava l'espectacle que es produïa quan pels carrers del barri es feien correbous autèntics. Aquesta figura, feta amb materials poc consistents, tenia el cap mòbil, és a dir, que s'estirava i arronsava per mitjà d'un sistema manual que es controlava des de l'interior, talment com passa amb les figures de la mulassa. Va sortir durant uns anys, d'acord amb els períodes de continuïtat i d'interrupció de la festa del barri, fins que es decidí la seva substitució el 2002. La figura del bou no és pas l'única que té el barri de Sant Ferriol, ja que des de temps molt reculat disposava d'una àliga. La vila d'Olot posseïa, fins a mitjan segle XIX, una àliga que formava part de la comparsa folklòrica de la població, però deixà de sortir i, al cap d'uns anys, la figura ja sortia per la festa de Sant Ferriol, barri que actualment en posseeix dues: l'àliga vella, d'una creació molt arcaica i, per tant, indicadora de la seva antiguitat, i l'àliga nova, estrenada el 1949 i substituïda per una rèplica de menys pes pel setembre de 2002. Aquest any també es va estrenar un nou bou, molt més gros que l'anterior i amb el cap cofat amb una barretina, que en les seves sortides empaita aquells que momentàniament s'hagin despistat i, a més, els ruixa amb aigua, provocant l'entreteniment i la diversió del públic.

A aquesta evocació del passat s'hi afegí el nou espectacle taurí del correbou, inclòs en les Festes del Tura. El 1984, amb motiu del 125è aniversari de la seva construcció i estrena, la plaça de braus va ser condicionada, efectuant-s'hi aquelles obres de consolidació i de millora que feia anys necessitava. Hi hagué una correguda de braus commemorativa de l'aniversari i es recuperà també la tradició del correbou a primera hora del matí del 8 de setembre. Els bous es van deixar anar al carrer Lope de Vega, fent un curt recorregut des d'allà fins a la plaça de braus, on es deixà anar després un jònec embolat perquè el públic, que va omplir el recinte, es divertís durant més d'una hora i mitja amb els jocs i l'atreviment dels qui saltaven a l'arena i es posaven davant l'animal. A partir d'aquell any, el correbou ha estat inclòs al programa de la festa major de la ciutat, però amb modificacions que han anat canviant l'espectacle. Per allargar quelcom més el recorregut i evitar l'aglomeració dels qui es posaven a córrer davant els bous, durant uns anys aquestes es deixaven anar al carrer Miguel de Cervantes, però es va creure convenient, més endavant, de suprimir aquesta part i fer només la que es duia a terme a l'interior de la plaça de braus, ja que molts joves, alguns dels quals s'havien passat la nit en blanc per tal d'«empalmar» els diferents actes festius de la nit amb el correbou matinal, optaven per posar-se davant els animals, i no pas sempre en les condicions adequades per al risc que suposava, a fi i efecte d'evitar pagar l'entrada a la plaça. La responsabilitat dels organitzadors i de les autoritats va aconsellar suprimir, doncs, allò que tenia el correbou de més autèntic respecte a com es feia en el segle anterior, i l'espectacle va quedar limitat a l'interior de la plaça.

La gent, això no obstant, va omplir any rere any el recinte quan el correbou es feia al matí, però no ha acceptat que, en contra de l'opinió dels qui havien estat organitzadors habituals, per decisió municipal, s'hagi obligat en els darrers anys a fer-ho a la tarda i, en conseqüència, la concurrència ha afluixat considerablement. La polèmica, entre partidaris i contraris, ha estat i és ben viva, però el correbou continua formant part de la programació de la festa major de la ciutat.

Fins a temps recents es va mantenir, en alguns barris olotins, el costum de «fer el bou», recapte setmanal que es feia entre els veïns obrers que voluntàriament volien col·laborar a pagar part de la festa anual. Els pabordes s'encarregaven d'anar a recollir-los l'import que s'havien fixat i que permetia als qui «feien el bou» que al cap d'un any poguessin disposar dels cabals estalviats a poc a poc, alhora que els organitzadors de la festa obtenien els interessos dels diners que havien anat acumulant setmana rere setmana. Amb el bou es pagava part de la festa, com lluminàries, músics i correbous, acte, aquest últim, que va donar nom al costum, mantingut fins i tot després de la desaparició dels correbous i destinat a fer possible unes festes que ja poca cosa tenien a veure amb les que s'organitzaven, d'una manera molt més senzilla, en el segle XIX.

ELS CORREBOUS A LA CIUTAT DE VIC

Cristina Masramon

ELS CORREBOUS, UNA ACTIVITAT MOLT ARRELADA A LA CIUTAT DE VIC

Ja des del segle XVII, a la ciutat de Vic es preparaven unes estructures de fusta que s'anaven muntant a diversos indrets de la ciutat per poder-hi realitzar correbous amb vedelles o bous, que servien per distreure i animar la gent en el transcurs d'alguna festa a la ciutat. Una de les dates en què més es preparaven aquestes places que es muntaven i desmuntaven el mateix dia era durant la Festa Major de Vic, per Sant Miquel dels Sants, patró de la ciutat, el dia 5 de juliol. Normalment, aquestes estructures de fusta es muntaven a la plaça Major o en altres indrets on hi hagués una esplanada de terreny considerable, però la gran plaça del centre de la ciutat era el punt en què hi tenien més èxit.

Entrat el segle XIX, aquesta activitat cada vegada era més acceptada entre els vigatans. El fet de muntar i desmuntar les places el mateix dia els era molt costós i carregós, així que en diferents descampats als afores de la ciutat s'hi col·locaven diverses places, també de fusta, les quals podien ser desmuntades en qualsevol moment. Normalment, aquestes places eren fetes per un fuster de l'època, en Noguera; ell mateix les guarnia amb roba, fet que els donava un caire més festiu.

La gent es trobava en els bars per comentar els resultats dels correbous, i mica en mica els aficionats anaven creixent; l'activitat esporàdica es convertia en costum i reclam de la majoria de la població vigatana. Un d'aquests llocs mítics de la ciutat on es trobaven per fer la partida de cartes i comentar l'afició als correbous era el Cafè de la Constància, situat a la mateixa plaça Major. En aquest cafè s'hi reunien diferents aficions de la ciutat, s'hi feien reunions del Marià Ausa de futbol, practicants del ciclisme, que el 1894 fundaven el Veloz Club Vic i més tard, l'any 1908, la Societat ciclista Vic-Sport. El gran nombre i divers públic del Cafè va fer que entre tertúlia i tertúlia, i entre partida i partida, un grup d'amics fes l'aposta de pagar i edificar una plaça de toros permanent per a la ciutat de Vic. Un dels promotors de l'aposta i realitzador de la mateixa fou el Sr. Joaquim Costa i Mas.

FONS DE LA BIBLIOTECA JOAN TRIADÚ, DE VIC

Correbou a la plaça Major de Vic l'any 1900.

L'indret on s'ubicà la plaça fou on actualment hi ha l'estació d'autobusos, prop de l'antiga estació de ferrocarril (actual estació de tren). L'estació de ferrocarril inaugurada el 8 de juliol de 1875, estava ubicada, en un primer moment, al final del carrer dels Estudis, avui carrer del Doctor Junyent, un lloc que aleshores era força allunyat del centre urbà. La nova estació i l'actual, propera a la plaça de toros, es va inaugurar el 4 de setembre de 1910, data en què la plaça taurina encara no estava construïda. En aquesta zona també hi tenia el camp de futbol l'equip de l'Esbarjo Dominical Marià, fundat el 1914 pel bisbe Torras i Bages (bisbe de la diòcesi de Vic entre 1899 i 1916); fou el primer club de fut-

bol vigatà, conegut com el Marià Ausa. Aquest equip, a partir dels anys 20, va viure un gran moment d'esplendor, fins als anys 50, que es convertí en l'OAR Vic. En aquest moment canviaren d'ubicació i el 1954 s'inauguraven els seus locals amb el nom d'Estadi Torras i Bages, lluny ja de la vella plaça de braus.

LA CONSOLIDACIÓ DE LES CORRIDES DE TOROS A VIC

El divendres 6 de juliol de 1917, l'alcalde de Vic, l'excel·lentíssim Sr. Domènech Camps i Godayol, assessorat per un aficionat i entès en el tema, el Sr. Josep Bofill, inaugurà la Plaça de Toros de la Ciutat de Vic. Els encarregats d'estrenar la plaça foren els toreros Manolete II i Machito de Córdoba. A partir d'aquesta primera experiència, entre juliol i agost, en aquesta plaça, s'hi realitzaren sis exhibicions més, fet que feia pensar en una positiva evolució d'aquesta afició a la ciutat de Vic. Altres noms de prestigi que anaren desfilant per la plaça de toros foren notables figures com Luis Miguel Dominguín, Pepe i Ángel Luis Bienvenida, Andaluz, Antonio Caro o Manolo Cortés.

A banda del gust per contemplar els experts en el món dels toros, molts vigatans volien experimentar l'activitat en la seva pròpia pell. Ja en les places provisionals dels segles XVII i XVIII, els mateixos vigatans eren els encarregats de posar-se davant d'inofensius vedells que moltes vegades els feien revolcar per la sorra de la plaça, fent espectacle per a la resta de la població que els contemplava. El fet de tenir una plaça professional animava més a aquests interessats, que no es perdien cap dels espectacles programats. Un d'aquests interessats que va arribar a poder torejar de forma professional fou el vigatà Josep Boixader i Español, molt conegut per tots amb el nom d'*El niño de la Brocha.* En un primer moment torejava a la plaça de la seva ciutat natal acompanyant a grans noms com Domingo Ortega o Pepe Bienvenida.

Amb la construcció de la plaça de toros també es consolidà a tots els seguidors sota el nom de La Peña Taurina Vicense. Aquesta penya donava suport als toreros de la ciutat que començaven a fer alguna actuació, s'ocupava del funcionament dels espectacles i fomentava l'activitat a la ciutat. A la dècada dels seixanta aquesta penya evolucionà i es reformà; en aquest moment el seu president era el Sr. Sebastià Noguera i Casadevall, i el tresorer, el Sr. Anton Garriga. Cada soci de la penya havia de pagar una quota mensual de 10 pessetes i s'organitzaven varies activitats, com una rifa per Nadal, el premi de la qual consistia en entrades per assistir a les corrides dels seus ídols.

A banda d'aquest grup d'aficionats, a Vic van anar naixent grups fidels a algun torero concret, com els seguidors d'Antonio Chamaco, sota el nom de la Penya Chamaco, de la qual el president el Senyor Emili Sala, a finals dels anys 50.

EL FUNCIONAMENT DE LA PLAÇA DE TOROS DE VIC

En la plaça de toros de Vic hi tenien lloc d'altres actuacions a banda de les corrides de bous i toros per als aficionats. Per exem-

SR. ANTONI ANGLADA

Corrida de toros a Vic l'any 1959.

CATALINA RUSSINYOL

Públic del correbou en una plaça provisional l'any 1900.

ple, l'any 1921 hi va tenir lloc una desfilada dels cantaires de l'Orfeó Vigatà presentant la senyera de la seva entitat, beneïda el 21 de novembre de 1915. Aquesta entitat, fundada el 1902 per iniciativa d'uns joves aficionats a la música, hi havia fet espectacles de dansa, cant i gimnàstica rítmica. També s'hi realitzaren concursos de cant, activitats de circ, exhibicions de ballades de sardanes, competicions esportives d'atletisme i de futbol, concerts, boxa, presentacions de bestiar de peu rodó o els guarans de la Plana.

A la dècada dels cinquanta, un personatge molt vinculat al món dels toros fou el Sr. Joan Masramon i Isern, cap de la policia municipal de Vic. Masramon, com a important autoritat de la ciutat, no es podia perdre cap de les corrides que es realitzaven. Normalment es feien en diades especials per a la ciutat o en diumenges; se li reservava la graderia presidencial i havia de donar l'ordre d'inici de la corrida. En aquesta època hi havia el *torilero* Rafael Casas, encarregat d'obrir i tancar les portes d'on els toros entraven a la plaça, portava les claus dels corrals de les bèsties i ell mateix, a cavall, s'ocupava de donar inici a l'espectacle.

El mateix, Joan Masramon, amb un mocador de color blanc, marcava els canvis dels *tercios*: el capot o picador, les banderilles i, finalment, l'espasa. Quan començava la corrida, amb un mocador verd podia indicar la necessitat del canvi del toro, per si aquest no servia per ser torejat. Amb una altra simbologia indicava els premis que s'havia de donar al torero: un mocador significava una orella; dos mocadors, les dues orelles, etc. Aquesta simbologia provocava que el públic estigués pendent fins a l'últim moment de la corrida per veure com es puntuava la feina feta pel torero en qüestió.

L'acompanyament de l'espectacle taurí anava a càrrec de les bandes musicals del moment, com, per exemple, la Banda Municipal de Vic, la Banda Principal de Sant Hipòlit de Voltregà o la Banda dels Lluïsos.

Hi havia diversos encarregats del manteniment de la plaça: els de can Caseta s'ocupaven de regar la plaça, i durant l'espectacle, quan ja s'havia matat el toro, eren els encarregats de treure'l arrossegant-lo amb els cavalls. També condicionaven la plaça per a altres actuacions. Entorn el 1955, el Sr. Garriga, fuster de Vic, arreglava les barreres o les *chiqueres*. D'aquesta manera, de forma popular, molts dels membres de les penyes s'ocupaven que la plaça no decaigués.

A partir de la dècada dels seixanta la plaça es va anar degradant, l'afició havia afluixat després de gairebé quatre segles d'esplendor. Les corrides ja no eren tant visitades, el públic deixava d'assistir-hi, les penyes disminuïen de socis i cada vegada era més complicat poder mantenir en peu la tradició que des del segle XVII s'havia iniciat esporàdicament amb poques infraestructures. L'any 1988 la plaça fou enderrocada definitivament després de molt de temps de no ser utilitzada. A partir d'aquest moment, la ciutat de Vic no va viure ni organitzar cap altre espectacle taurí. Els seguidors havien de desplaçar-se a Barcelona o a d'altres ciutats que mantinguessin viva l'exhibició taurina, i les penyes vigatanes que donaven suport a l'activitat van acabar diluint-se per manca de seguidors.

EL CORRE DE BOU DE CARDONA

Jaume Barberà i Soler

Si ens atenim a les dades aportades per l'Ajuntament de Cardona, l'any 1972, quan va sol·licitar que el Corre de Bou fou declarat «Fiesta de Interés Turístico Nacional», la juguesca amb els bous a Cardona data de l'any 1409. No obstant això, cal ser cauts en atribuir-li aquesta antiguitat, ja que l'existència del document al qual es fa referència en l'esmentat informe no ha pogut ser comprovada.

Segons l'historiador cardoní Joan Serra i Vilaró en un dels seus treballs sobre la història de Cardona –concretament en el llibre *L'església i parròquia de Sant Miquel de Cardona* (1962)–, a l'arxiu municipal hi consta una despesa feta l'any 1500 a compte del Corre de Bou: «[…] en l'arxiu municipal hi ha constància d'una despesa feta pels cònsols de la vila l'any 1500 a obs del corre-bou d'aquell any, que ja de temps venia celebrant la vila; lo qual ens porta a la precisió de que és un costum que data, almenys, del segle XV». Malgrat no haver-se localitzat el document que recull aquesta dada, hauríem de considerar-la com a força fiable, ja que prové d'una personalitat de reconeguda solvència.

En el *Llibre del Secretariat* (1664-1682) de la comunitat de preveres de Sant Miquel hi ha unes anotacions manuscrites sobre la celebració d'un Corre de Bou, l'any 1667, per celebrar el naixement d'un fill del Duc de Cardona:

> […] i les vespres de la mateixa manera les quals acabades se feu gran corre de toros en la plasa mayor de la fira, i tots estos officis se feren gratis per havero demanat la vila a la Comunitat.

També hi trobem la primera al·lusió a un Corre de Bou celebrat amb motiu de la festa major:

> Al 17 de Novembre de 1674 se comensaren les festas de Maria Sanctíssima del Patrocini […] Dimarts al 20 de dit mes […] y després de vespres se feu corro de toros en la plasa de la Fira y fou bona insta y acudí gran número de gent tots los dies de moltes parts.

Del segle XVIII cito textualment la informació donada per Mn. Serra en el seu llibre referit anteriorment: «I el 1721, el comte de Montemar vingué a la nostra vila a visitar el regiment de Messina, que es trobava de guarnició al castell, i se l'obsequià amb un corre-bou, seguint l'antic costum a la vila».

El periòdic *El Telégrafo* diu el següent sobre la festa major de l'any 1860: «[…] *El 2º dia, por la tarde, después de vísperas, la* corrida de bous*, ganado del país*, […] *pocas*

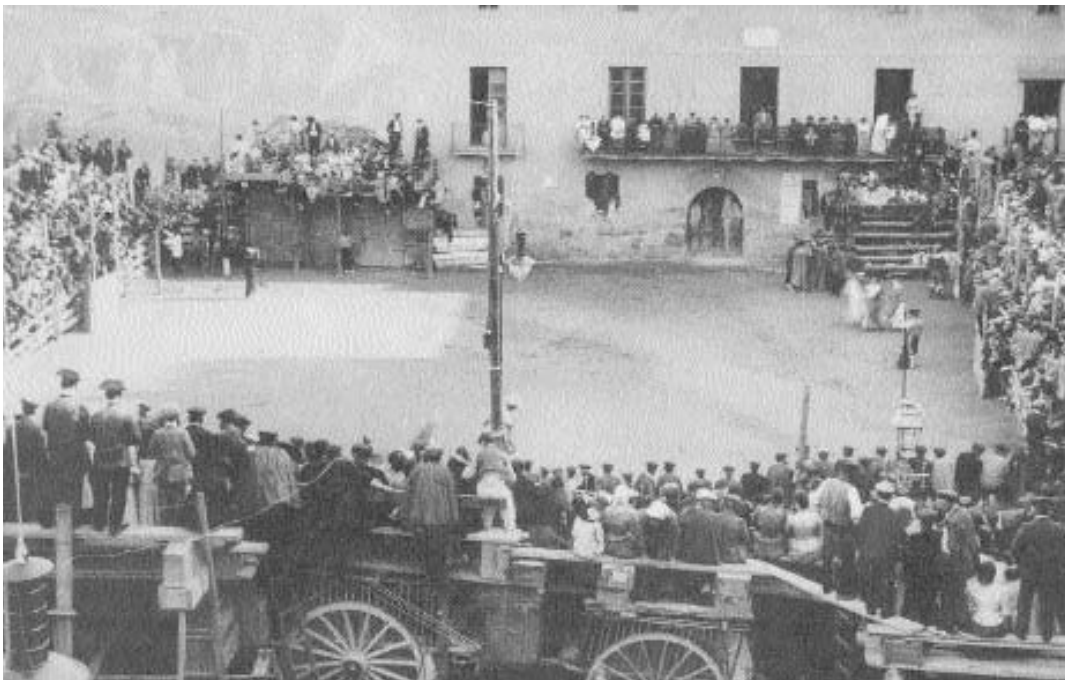

Corre de Bou (1910).

son las personas de Cardona que no sean aficionadas a tan inmemorial costumbre».

On se celebrava el Corre de Bou? Com es feia? Les respostes també ens les dóna Serra i Vilaró en el mateix llibre:

> Jo recordo com es feia el Corre de Bou a Cardona ara fa poc menys de setanta anys. Al cap del carrer de la Fonteta hom posava un carro per obstruir el pas, que unes quantes posts a ell estacades acabaven de tapar; altre tant hom feia a les escales que conduïen a la Fira de Dalt, i amb carros i fustes, amb una mala porta, s'assegurava l'eixida de la Fira de Baix a la Fira de Dalt. A la volta que hi ha entre la Fira de Baix i el Vall hi havia l'hostal de les bèsties cornudes. Tota la Fira de Baix amb la Font, l'entrada de Casa de la Vila i les voltes de les cases eren la plaça. Els pilars d'aquests porxos eren els llocs predilectes per a burlar els bous; però, a vegades, eren tants els torejadors que voltaven el pilar, que les banyes alcançaven els homes per la cua. Al mig de la Fira hi havia els bancs dels canonges, fets amb dos pilanets de pedra sobre els quals descansava un monòlit força major, i el vuit que romania sota era el *burladero*, on es refugiaven els torejadors que no portaven més capa que la brusa. Sortejar-los servint-se de les acàcies era també un dels esplais.
>
> Els bous de Cardona eren recollits per la comarca. Les pagesies a les quals els sortia un brau indomable, en lloc de sacrificar-lo el guardaven per a la festa major de Cardona. Encara recordem de quan eren guardats a cal Morissó i, acompanyats de bous mansos, eren conduits a la Fira per a la festa. El bou mans era un element indispensable per a fer-los entrar al corral, quan no havien d'ésser matats. Actualment, com que la plaça és tan petita, tots els bous, prescindint dels mansos, saben entrar al corral.

En una altra part del llibre hi ha un paràgraf que diu: «De *Toros* ni de *Corrides de Toros*, llevat dels moderns programes de la festa major i altres rares excepcions, a Cardona no n'hi ha hagut mai. El nostre poble només fa i només feia correbou. I això de temps molt vell.»

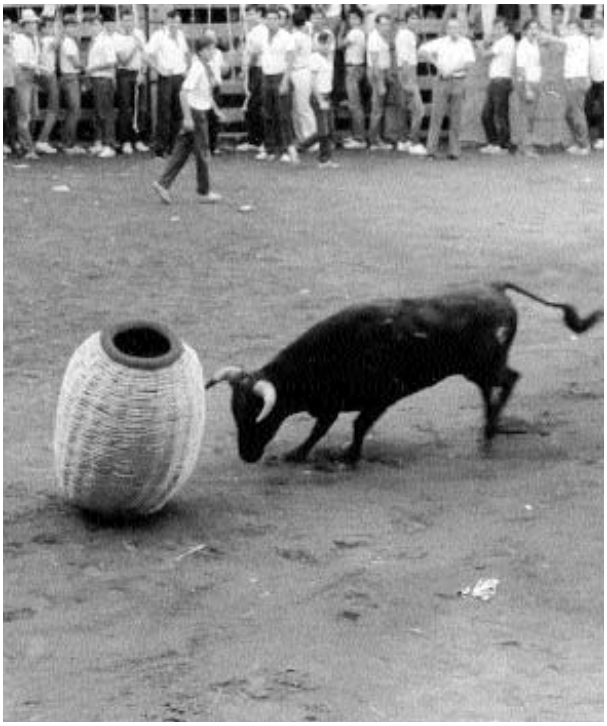

BOIXADERA

La cargolera. Anys 80.

Arribem a l'any 1887 en què apareix per part del govern espanyol el *Reglamento de 10 de Marzo sobre las Corridas de toros y novillos*. El capítol VII, que inclou les «Disposiciones generales», en l'article 84 s'expressa textualment així: «*Se prohibe dar corridas de toros, vacas ó novillos en plazas abiertas ó en calles, aun con maromas, por lo contrarias que son estas diversiones á la seguridad personal y al orden público*». Aquesta prohibició, malgrat afectar el Corre de Bou de Cardona, no aconsegueix de fer-lo canviar en les seves formes i continua celebrant-se de forma incruenta amb bous de la llaurada fins que, excepcionalment, l'any 1890, de forma totalment imprevista i espontània, és *banderilleado* i mort un bou. El Llibre d'Actes de l'Ajuntament ho cita d'aquesta manera:

> […] *se abrió la sesión dando cuenta por la presidencia del oficio de la convocatoria para tratar acerca del resultado de la corrida de bueyes que acaba de celebrarse con ocasión de ser el segundo dia de la fiesta mayor en cumplimiento de lo establecido en la condición última del pliego que rigió en la subasta para el suministro de dicho servicio del Ayuntamiento teniendo en cuenta la buena calidad del ganado que ha sido lidiado, que ha dado juego, satisfaciendo plenamente la afición del público, acuerda aprobar la corrida declarando al empresario libre de toda responsabilidad.*
>
> *Desde luego, por varios Sres. Concejales se expuso el deseo unánime del público de que sea banderilleado y muerto uno de los novillos que han de ser nuevamente lidiados en la segunda parte de la corrida de esta tarde, que ha de empezar en breve, y el Ayuntamiento despues de discutido el asunto y consultado el empresario dueño de los novillos D. Jaime Boixadera y Casahuga, quien se ofreció á ceder al Ayuntamiento uno de dichos ganados por el precio de doscientas cincuenta pesetas, para que pueda ser muerto como el público desea; acuerda la adquisición y compra de uno de los bueyes o novillos … para que sea lidiado, banderilleado y muerto por la cuadrilla que dirige Juan Borrell (a) el Muralla, en la corrida pública de esta tarde* […]

Segons sembla, doncs, per primer cop, un bou és «*lidiado, banderilleado y muerto*», a corre-cuita, a última hora, per una concessió feta pel consistori a un públic que ho

demanava, segurament coneixedor del *Reglamento* i possiblement compost, en gran part, per soldats del regiment del castell, vinguts de províncies on el costum de la *lidia* amb totes les sorts de la tauromàquia hi eren presents des de molt antic.

Com que el *Reglamento* prohibia «*las corridas de toros, vacas ó novillos en plazas abiertas ó en calles aun con maromas*», a la llarga, l'espai físic on es desenvolupava el Corre de Bou, que ocupava tota la Fira de Baix, hagué de reduir-se i millorar les tanques per no contradir les disposicions oficials. Així restà reflectit al Llibre d'Actes de l'Ajuntament en una sessió ordinària celebrada el dia 18 d'agost de 1894: «[…] *También se acordó facultar á la presidencia para la construcción de los tablados y barreras para las corridas de bueyes de la fiesta mayor, con facultad de invertir en dichas obras la cantidad de quinientas pesetas que se satisfarán de fondos municipales y con cargo al Capítulo de Imprevistos del presupuesto vigente*».

Ja tenim, doncs, la plaça quadrada amb barrreres i empostissats a tot el voltant, sostinguts, en alguns trams, per carros, aproximadament com la podem observar en fotografies de principis del segle XX.

L'any 1900, el *Reglamento* és reforçat amb una nova disposició sobre *Capeas y toros por las calles*:

> *La importante Real orden circular del Ministerio de la Gobernación de 13 de noviembre de 1900, dice así: A pesar de las diferentes disposiciones decretadas por este Ministerio excitando el uso de las Autoridades para evitar se corran por las calles de la poblaciones vaquillas en libertad ó toros encordelados y alquitranados, es lo cierto que esos espectáculos, contrarios á la cultura y al buen gusto, tienen lugar todavía en algunas localidades con lamentable frecuencia de atropellos y desgracias y á veces serias perturbaciones del orden.*
>
> *Preciso es que desaparezcan del todo tan perniciosas costumbres y que se hagan cumplir las disposiciones que las prohiben por las Autoridades todas, encargadas de velar por la seguridad de las personas y la tranquilidad del vecindario, y en su consecuencia, la celebración de espectáculos de esa índole, para lo qual pueden reclamar el auxilio de la fuerza pública siempre que lo estimen necesario: imponer los correctivos que procedan á los contraventores, entregándolos á los Tribunales en los casos en que la desobediencia implique responsabilidad criminal, y disponer se reconcentre la Guardia Civil en los pueblos donde sea costumbre celebrarse en determinados días esas incultas diversiones, para exigir el respeto á lo mandado.*

Com es pot veure, el Corre de Bou era novament amenaçat en la seva forma tradicional de celebrar-se.

Josep Mas i Margineda, capellà cardoní, describia d'aquesta manera el Corre de Bou de la festa major de l'any 1900:

> […] l'endemà, dilluns, segon dia de la festa major, á las tres de la tarda, s'fa l'Corre de bou, no *corrida de toros* sinó bous, bous de la llaurada, que saben que són més fers, més tussadors, y que posats al mig de tanta gent se converteixen en mansos anyells, perquè aquí tothom és torejador, y pera torejar se servexen de gechs vells donant colps de gech á terra y vinga xiulets y crits y agafar el bou per las banyas y pujarlo á la sala de la Casa de la vila y alsarlo en l'aire, etc. ¡Això és corre de bou, en què tothom se diverteix y tothom toreja y no s'perilla de haverhi desgracias ni s'matan caballs ni bous ni

L. MATEOS

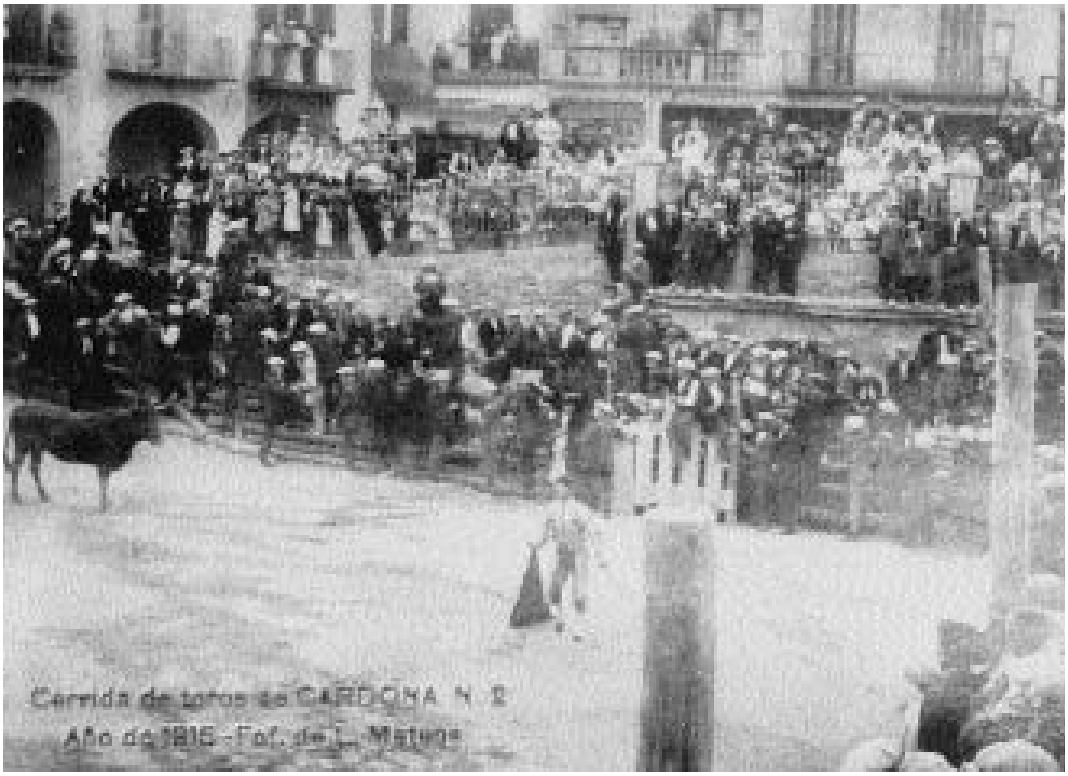

Corre de Bou de Cardona (1915).

> arrosegan las estripas! Pera veure aquest corre de bou baixan la gent de Solsona y pujan de Súria y de Manresa y de Gràcia y de tot arreu, y regularment sen portan gran part del bou a casa seva […]

Arribats a 1901, novament es mata un bou. Del que realment succeí ens en dóna fe un treball trobat a l'arxiu de notes de Joan Serra i Vilaró; n'extreiem alguns fragments:

> A la vila de Cardona, de temps immemorial, hi ha el costum de fer corre-de-bou per la festa major. Abans, consistia en arreplegar els bous més tossuts de la comarca. El poble sol, ben sol, s'hi divertia, passada la festa, tornava els animalons a la llaurada o bé a la carniceria, si algun, per massa tossut, no servia per a la agricultura.
>
> No obstant, des que la taurofília ha progressat tant per tot arreu, que avui ja no serveixen els bous de la terra i cal fer-los venir de no sé quines bandes i perdis de no sé quines altres, als quals hom donava el nom de toreros. Aquest any, 1901, per la lleu imperícia *en el arte*, en lloc de torejar les vaques, el públic torejà els toreros.
>
> Aquest any, el corre-de-bou havia de consistir en capejar vaques, fer-los'hi tossar ninots de palla i així divertir-se; però, segurament, dirigits per aficionats forasters que hi havia uns quants del poble, amb tota la força dels seus pulmons tauròfils, cridaren a l'Ajuntament que fes matar una de les vaques, segons les regles del *arte*, a lo que gustosament s'oferiren tres no sé que s'havien estat al balcó de la presidència durant tots els dies, per no rebaixar-se a una plaça de tan baixa categoria com la de Cardona. Entre els tres, no obstant, n'hi hagué un que baixà alguns cops al *redondel*, dic mal, al quadre, quadrada és la plassa de Cardona; emperò, cada vegada es vegé precisat a *morder el polvo* per les seves francesilles, que àdhuc l'obligaren a freqüentar la farmàcia. Aquest fou el designat per a matador del *bicho*. En començar la *faena*, el públic s'indisposà contra els tres perquè volien fer retirar la colla d'*aficionados*, que durant els dos dies havien divertit l'espectacle.
>
> Una volta banderillada la vaca, comparegué l'espasa, qui, amb el seu orgull i famfarroneries tauromàtiques ja s'havia indisposat amb el públic, sense més ni més, deixant de fer ço que, em penso en diuen *pases de Muleta*, s'abraonà sobre el *bicho* travessant-li les costelles. Llavors sí que la *sangre torera* del públic es va encendre de bo de bo: els xiulets i crits de *a fuera* invadiren l'espai contra qui tan lleugerament i cobarda preterí les rúbriques, tan sagrades, del *arte*, l'*espadachín*, però, a pesar de les sorolloses protestes, volia tornar escometre la *fiera*. Llavors un paisà hi acudí donant-li una petita empenta, tan petita que ni'l féu moure del lloc, dient-li que, si no volia prendre mal, es retirés. Per por a la vaca, el paisà fugí depressa, i, en veure aquesta fugida el torero empaità el paisà amb l'espasa en actitud de traspasar-lo. En aturar-se el paisà, per creure's a prudent distància de la vaca, es girà i, adonant-se que aquell titella l'escomatia espasa en mà, clogué els punys indicant-li que s'apropés en senyal de desafiança. Reculà, poruc, el torero, llençà l'espasa a terra, per les butxaques cercà el revòlver i tingué la gran sort que tenen els covarts de no portar-ne.
>
> Aital comportament sí que ens indueix a recriminar el nostre Excm. Sor. Alcalde o, més ben dit, l'escolà d'amén de nostre cacic. ¿A on s'és vist que les autoritats no castiguin un estrany, un qualsevol, un ningú que devant de tot el poble s'atreveix a amenaçar amb aquestes armes un compatrici? Si l'autoritat no volgué fer justícia als seus paisants, ja se la sapigué prendre, sobrada, el poble.
>
> En reemprendre el fals torero *la faena* el públic esclatà amb crits d'*afuera*. No essent obeït, la plaça fou invadida i el jove es posà a apedregar el torero, qui, en vista de que no hi valien de res les vàries amenaces que els féu amb l'espasa, els escometé repartint algun cop d'eina. Sobre d'ell s'abraonaren els joves, i fou un voler de Déu que no li fes-

sin vessar tota la *sangre torera* que es creia tenir; però sí que li donaren un bon record de la festa fent-li alguns xiribecs i clavant-li una banderilla al cap. Sort que l'agutzil els pogué prendre l'espasa quan ja li anaven a enfonsar no obstant, no pogué arribar a l'hospital amb ses pròpies cames, si bé portava una bona lliçó que segurament li serviria per no tornar mai més a amenaçar un públic.

El *bravo* no era mort encara. Agafà l'espasa un altre dels tres referits aficionats i el públic tornar a cridar *a fuera*; emperò més prudent que l'altre, va retirar-se. El públic cridà que matés la vaca, no cap dels tres toreros oficials, sinó un *aficionado* que més bé que cap altre havia treballat. La vaca ja estava aburrida i esperava la mort en un recó de la plaça, on anà l'aficionat per a matar-la. El públic protestà novament. Volia la vaca capejada al mig de la plaça i amb *pases de muleta*. Veient que ningú savia complir els deures tauromàquics, el públic agafà la vaca, la portà al mig de la plaça a pes de braços i cridà que els toreros anessin a matar-la allí; més, aquests, avergonyits, ja s'havien retirat.

Llavors el públic degollà la vaca al mig de la plaça, i per fi de festa cremà els salvavides, ninots de palla i altres atuells que havien volat al *redondel*. Cardona, setembre de 1901.

La tauromàquia oficial volia imposar-se arreu. La *Real Orden de 5 de febrero de 1908, del ministro de la Gobernación, don Juan de la Cierva* deia a l'article primer: «*Que prohiba V.S. en absoluto se corran toros o vaquillas ensogados, o en libertad, por las calles o plazas de las poblaciones, ordenado a los alcaldes, bajo su más estricta responsabilidad, cuiden de la eficacia de esta prohibición*.»

Com a conseqüència d'aquesta ordre desaparegueren correbous molt antics, com el de Vic. Cardona, però, es resistí a deixar morir la seva festa i, per tal d'evitar-ho, no tingué altre remei que acceptar les disposicions tauromàquiques de la reial ordre i adaptar-hi el secular Corre de Bou tradicional. Així ho podem constatar en els plecs de condicions per contractar la Festa Major de l'any 1911, els quals recullen per primer cop les clàusules de seguretat, la contractació de professionals per a la *lidia* i mort d'un bou el segon dia de la festa.

A partir de 1911, doncs, l'espectacle del Corre de Bou es transformà en una celebració híbrida: Corre de Bou pròpiament dit i tauromàquia oficial, forma que, amb alguns petits canvis, ha arribat fins als nostres dies.

L'aparició de la *cargolera* es produí a principis del segle XX, quan un cisteller de la vila assajà de burlar el bou ficant-se dins d'un cistell de vímet construït a tal efecte. La prova fou molt reeixida i celebrada pel públic, de manera que, des d'aquell moment, restà com a element fix del Corre de Bou.

Durant la Segona República hi hagué rumors en el sentit que alguns regidors de l'Ajuntament es qüestionaven la celebració del Corre de Bou –no sabem si anaven en contra de la seva totalitat o només d'alguna de les seves parts–, però, després d'una reacció espontània del poble demanant-ne la continuïtat, l'espectacle no sofrí cap variació.

Els anys 1936, 1937 i 1938, degut a la Guerra Vivil, no se celebrà.

Finalitzada la guerra, el Corre de Bou de la festa major de 1939 es féu en una plaça nova, l'actual, molt ben dissenyada, que es construí amb fusta de l'obaga del Rèvol, propietat de Palà de Coma.

Durant l'etapa franquista, la part anomenada «fiesta nacional» fou potenciada seguint al peu de la lletra els dictats dels cànons de la tauromàquia com a qualsevol plaça d'Espanya, encara que, sempre, alternant-se amb el Corre de Bou secular incruent.

L'any 1973, el Corre de Bou fou declarat «Fiesta de Interés Turístico Nacional».

L'any 1982, la festa cardonina incorpora un aspecte molt proper als seus orígens: es torna a córrer els bous pels carrers, a l'estil dels *encierros* de Pamplona.

Des de l'arribada de la democràcia i fins a l'any 1988, si analitzem els llibrets-programa de festa major, els pasquins i els vídeos del Corre de Bou, hi podem observar una clara tendència a l'ocultació gràfica de la intervenció de les *quadrillas* de toreros. Tal vegada podria interpretar-se com si la part de la «fiesta nacional» fes una mica de nosa a alguns polítics del consistori cardoní. I es pot interpretar d'aquesta manera perquè ja abans de l'aparició de la polèmica Llei de Protecció dels Animals (1988), aprovada pel Parlament de Catalunya, em consta que, des de l'Ajuntament, els partidaris de reconduir la festa dels bous a Cardona es plantejaven la possibilitat de fer-hi canvis profunds.

L'aparició d'aquesta Llei de Protecció dels Animals facilitava enormement la possibilitat de retornar la festa als seus orígens, o sigui al Corre de Bou tradicional, incruent. Però d'entrada no fou així. El rebuig de bona part dels cardonins a l'aplicació de la Llei i les pressions rebudes per l'Ajuntament enfrontaren el consistori cardoní amb la Generalitat de Catalunya quan, fent cas omís de la prohibició de matar els bous, durant les festes majors de 1989 i 1990, foren torejats i morts a la plaça. L'Ajuntament fou fortament multat.

A partir de 1991, un cop sabuda la resolució del Parlament en el sentit de no modificar la llei, malgrat les fortes tensions, aquesta s'acabà acatant i la festa s'ha anat celebrant sense el sacrifici públic dels animals, any rere any.

El Corre de Bou cardoní, però, necessita canvis; gairebé tothom ho creu així. Cal imaginació per fer-lo més atractiu, sobretot per als espectadors, ja que els nois i noies que baixen a la plaça, o sigui, els que «van a les cordes», com diem els cardonins, continuen gaudint, com sempre, corrent el bou.

LES FESTES DE BOUS A LES TERRES DE L'EBRE

M. Carme Queralt

A les Terres de l'Ebre es concentren la major part de les festes de bous que tenen lloc actualment a Catalunya. La tradició és molt antiga (a Ulldecona, en un document de l'Arxiu Històric de la vila hi trobem, dins els actes celebrats amb motiu de les festes en honor de la Mare de Déu de la Pietat, un *corre de toros* l'any 1664), i ha sofert l'evolució natural, que ha anat adaptant les diferents formes de la festa (o dels jocs festius amb els bous sense mort de l'animal) als canvis polítics, econòmics, socials i culturals de cada moment històric.

En moltes poblacions de les Terres de l'Ebre (el nombre ha augmentat en les darreres dècades, de manera que actualment, de les vint-i-sis poblacions de les comarques del Baix Ebre i el Montsià, només Freginals, l'Ametlla de Mar, el Perelló i Tortosa no organitzen festes de bous), una festa major sense bous no seria tal. En els programes de festes majors d'Amposta, la Sénia o Ulldecona, impresos al segle XIX, els espectacles amb bous al carrer ja apareixen com un dels actes centrals de les festes. «Sense bous no hi hauria festa», aquest és un sentiment comú entre molta gent de les comarques del Baix Ebre, el Montsià i la Terra Alta.

I és que les festes de bous, *los bous*, que és l'expressió tradicionalment utilitzada, s'han convertit avui en el centre de les festes majors de la major part del territori, en el lloc de reunió de jóvens i grans, perquè és potser l'única activitat de les festes majors que comparteixen massivament. A la plaça de bous, a més a més, es berena (caragols, pernil, anguiles en suc), es fan degustacions gastronòmiques populars (musclades, paelles col·lectives…), de fons, hi ha música de xaranga, i se celebren diverses exhibicions: d'animals, de professionals, com ara els retalladors, de marcatge dels animals, etc.

MUSEU DEL MONTSIÀ. COL. CARLOS VALLDEPÉREZ

Bous de carrer arribant a la plaça de bous d'Amposta, el 1988.

L'aprovació per part del Parlament de Catalunya de la Llei 3/1988, de 4 de març, de protecció dels animals, i les posteriors Resolucions de 7 de juny de 1988 i de 12 de maig de 1989, sobre espectacles i festes tradicionals amb bous (correbous), que regulen les festes de bous sense mort de l'animal, va iniciar un debat sobre la moralitat de la festa i una polèmica, encara oberta, a nivell personal i col·lectiu, sobre l'acceptació o no d'aquest tipus de manifestacions populars, siguin o no tradicionals, i sobre el grau de «civilització» que se'n deriva d'una o altra postura. La defensa de les festes de bous s'ha anat convertint, així, per als aficionats i per a una part dels polítics i dels estudiosos locals, en la defensa de la pròpia identitat cultural.

La Llei de protecció i la polèmica generada, d'alguna manera, van reviscolar a les Terres de l'Ebre l'entusiasme popular la festa dels bous i la seva defensa. Una bona part dels aficionats, i també de la gent que llavors no ho era, va veure perillar una tradició arrelada, per a molts la més sentida com a pròpia, i com es posava en entredit la seva vàlua personal i cultural, i va reaccionar a favor de la festa. Les més conegudes, i de més anomenada, són les d'Amposta, Deltebre, Sant Carles de la Ràpita i Ulldecona, a les quals acudeixen també aficionats procedents de les

comarques veïnes d'Aragó i del País Valencià. També tenen anomenada les places portàtils de Mas de Barberans, de Sant Jaume d'Enveja i de l'Ampolla, i els bous de carrer d'Horta de Sant Joan, de Paüls i de Xerta.

Les cinc úniques ramaderies de bous existents a Catalunya es troben a les Terres de l'Ebre: la dels germans Margalef, coneguda com Soneca, d'Amposta; la de Pedro Fumadó, el *Xarnego*, de Deltebre; les de José Mur i de Rogelio Martí, d'Alfara de Carles, i l'única que no és centenària, la d'Ignasi Porres, de Sant Jaume d'Enveja. Junts sumaven l'any 2001 prop de 1.500 caps de bestiar, 900 al massís dels Ports i a la serra del Montsià, i 400 al delta de l'Ebre. Abans de la Guerra Civil espanyola del 1936 encara n'hi havia més.

Recentment, aquests cinc ramaders han fundat l'Associació de Vaquibraus de les Terres de l'Ebre, que, juntament amb l'Associació per a la Defensa de la Tradició i Cultura dels Bous a les Terres de l'Ebre, formada per un gran nombre d'aficionats (penyistes o no), ha encapçalat en els darrers temps la defensa de la festa i dels seus continguts.

És per això que, amb diversos ajuntaments, han vingut organitzant exposicions, sorteigs…, i les sis edicions de les Jornades populars del correbou a les Terres de l'Ebre (Deltebre 1998, 1999 i 2000; Camarles 2001, Sant Carles de la Ràpita 2002 i Amposta 2003). Hi han participat historiadors, antropòlegs, crítics taurins, especialistes en medicina i veterinària, ramaders i polítics, per tal d'analitzar diversos aspectes de la festa, però sobretot per reivindicar les festes de bous des del punt de vista històric i cultural.

En les darreres edicions de les Jornades també s'ha posat l'accent en la incidència de malalties com la febre aftosa, que va tenir molta repercussió pel fet d'impossibilitar el trasllat dels animals per fer concursos de ramaderies, i en els berenars populars, celebrats tradicionalment amb la carn del bou capllaçat, avui substituïts per esmorzars populars a base d'anguila en suc, i en la «necessitat» de permetre la festa dels bous fins i tot en dates i localitats on no hagi estat tradicional.

Sens dubte s'ha avançat en els darrers anys, i tant les penyes com els aficionats als bous de les Terres de l'Ebre s'esforcen perquè la festa sigui «neta», és a dir, perquè no s'hi arribin a produir accidents ni brots de violència amb els animals. L'objectiu principal és passar-s'ho bé, divertir-se amb altra gent i difondre els seus valors culturals i tradicionals. En els darrers temps, aquesta preocupació ha portat a penyes d'aficionats als bous de diverses poblacions (entre elles Amposta i Sant Carles de la Ràpita) a organitzar amb èxit concursos i proves, que potencien la intervenció de diversos col·lectius de professionals a la festa, entre els quals destaquen els retalladors.

La Llei de protecció dels animals estableix els tràmits administratius que han d'aprovar i presentar els ajuntaments al Govern de la Generalitat de Catalunya perquè aquest aprovi o no l'organització de la festa, la qual depèn bàsicament de dos qüestions: la seguretat (i les mesures d'emergència) a la plaça i els carrers, i la «tradicionalitat» de la festa a la població; perquè la Llei de protecció només permet celebrar correbous en les dates i poblacions on tradicionalment se celebren. L'aplicació d'aquesta darrera condició encara origina cada any polèmica i ha

Bou capllaçat a Amposta, cap al 1910. Fotògraf desconegut. Museu del Montsià (Col. Hermínia Arasa).

MUSEU DEL MONTSIÀ. COL. CARLOS VALLDEPÉREZ

Aficionat empaitat per un bou, que el segueix a la piràmide, a les festes majors d'Amposta.

provocat diversos conflictes, fins i tot la interposició de recursos contenciosos administratius.

És per això que, el 1999, després de la celebració de les II Jornades del Correbou, organitzades a Deltebre, els representants ebrencs dels diferents grups parlamentaris (CiU, PP, PSC i IC) van presentar a la Mesa del Parlament de Catalunya una proposició no de llei per tal que es faci novament l'enquesta a tots els ajuntaments de les Terres de l'Ebre per tal d'actualitzar la tradició i els dies en els quals es poden celebrar festes de bous, aprofitant que s'estava treballant en la modificació de llei pel que feia a la tinença de gossos considerats perillosos.

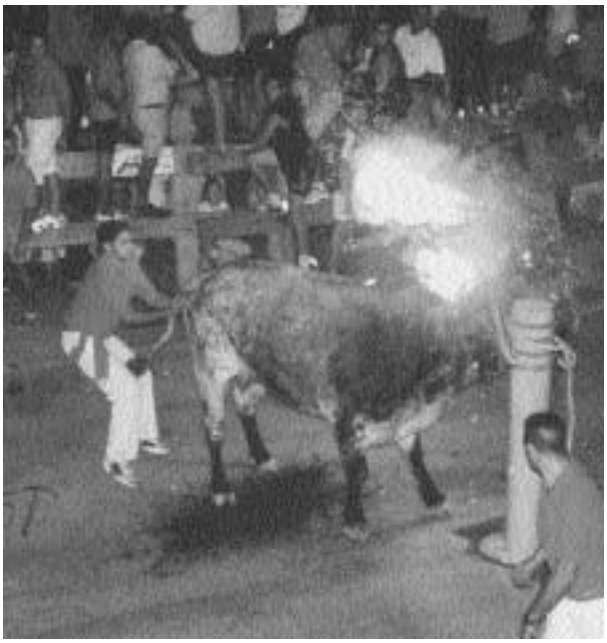

MUSEU DEL MONTSIÀ. COL. CARLOS VALLDEPÉREZ

Moment de l'embolat d'un bou, per la Penya Cerril, d'Amposta.

Les associacions proteccionistes continuen criticant amb força les festes, tot i els avenços que ha portat la llei i el treball fet per les penyes i pels propis aficionats per imposar una nova mentalitat entorn de les festes de bous, i han presentat al·legacions amb motiu de la seva revisió. El febrer del 2002, l'Asociación Nacional para la Protección y Bienestar de los Animales (ANPBA) va presentar al·legacions al Parlament de Catalunya perquè l'avantprojecte de llei de protecció i benestar dels animals prohibeixi els espectacles amb bous embolats i capllaçats, i perquè els menors de setze anys no puguin participar en els correbous. L'Associació per a la Defensa de la Tradició i Cultura dels Bous a les Terres de l'Ebre, però, recull adhesions perquè la llei actual mantingui aquestes festes tradicionals.

Els jocs festius amb els bous més habituals a les Terres de l'Ebre són el *bou capllaçat*, el *bou de carrer* i el *bou embolat*, que es corren pels carrers, els dos primers durant el dia i el tercer només a la nit, i els *bous de plaça* (o *a la plaça*), que s'empaiten i toregen en redols construïts i desmuntats cada any pels veïns de cada població amb bastides (anomenades *carafals*), carros, furgonetes i caixes de camió i de tractor. Antigament, però, les places es construïen només amb carros que els propietaris posaven un al costat de l'altre, fustes i taulons, segons havien pujat.

Des de fa uns anys, però, a la major part de les poblacions del Montsià i del Baix Ebre les festes majors s'inicien, no amb la subhasta de l'espai o dels carafals en el cas de les poques poblacions que tenen una plaça de fusta més o menys fixa (només n'hi ha una d'obra a Masdenverge) com es feia antigament, sinó amb el seu sorteig per part dels ajuntaments, que són els que organitzen avui les festes de bous, quan no són les penyes. La demanda és tan gran que cap any es poden satisfer totes les peticions. Colles d'amics, penyes i grups familiars obtenen així el que serà el seu espai a la plaça durant totes les festes. Una propietat que tothom ha de respectar i a la qual cal ser convidat per accedir-hi.

A la població marinera de l'Ampolla, fins a la inauguració de l'actual passeig i port esportiu, la plaça de bous es construïa amb carros i barques, oberta al mar; actualment, a l'Ampolla, a les Cases d'Alcanar i a Sant Carles de la Ràpita les places es construeixen entre la platja i el mar, de manera que els aficionats entren a l'aigua per refrescar-se i també protegir-se. A les Cases d'Alcanar el bou embolat es porta fins al mar.

En tots els casos (bou capllaçat, bou de carrer, bou embolat i bous de plaça), del que es tracta és que els animals empaiten la gent: hòmens, dones i jóvens dels dos sexes (antigament només hi participaven els homes adults) que corren davant seu, jugant i provant la seva valentia davant l'animal, de dimensions prou considerables quan es tracta de bous, que pesen entorn dels cinc-cents quilograms.

La festa del bou capllaçat inicia avui moltes festes majors. Consisteix a passejar un bou per diferents carrers de la població, controlant els seus desplaçaments i frenant les seves envestides, amb els dos extrems d'una corda llarga i gruixuda, el *capllaç*, que l'animal duu lligada a les banyes. En algunes poblacions només aquest animal era sacrificat a l'escorxador i amb la seva carn s'organitzava una menjada molt popular, el *bou estofat*. Antigament, però, la carn del bou es subhastava i cadascú el guisava a casa seva.

El bou embolat es deixa córrer de nit per un o més carrers, o més freqüentment dins la plaça de bous amb dos boles enceses, una a cada banya, les quals se subjecten mitjançant uns suports metàl·lics. L'animal és conduït fins a un piló on, en un procés que ha de durar menys d'un minut, se li col·loquen les boles, després se'l deslliga i se'l deixa anar perquè evolucioni fins que s'apaguen. Després de la festa, l'animal habitualment retorna a la seva ramaderia.

Els bous de carrer (també se'n diu *prova* o *encierro*) és la solta dels bous en grup (la *vacada*). Els animals fan una o més corregudes per un o més carrers cèntrics, prèviament tancats amb tanques de fusta o metàl·liques; envoltats per la gent que els acompanya durant tot l'itinerari. Antigament, la festa major s'iniciava d'aquesta manera, anant a buscar els animals a les finques a primera hora del matí i portant-los fins a la població, i a l'entrada del poble els veïns els esperaven enmig d'una gran expectació i els portaven fins a la plaça.

Els bous de plaça, que en realitat es tracta majoritàriament de vaquetes, consisteixen a deixar anar (*soltar*) al redol una vaqueta darrere d'una altra per tal que els aficionats intenten torejar-les. Al mig de la plaça s'aixequen bastides de fusta o estructures de metall (les *gàbies* o *enganyadors*), que serveixen per posar-se fora de l'abast de l'animal quan un és perseguit i es troba en dificultats per no córrer més que ell (a Sant Carles de la Ràpita, antigament els mariners posaven al mig de la plaça una barca de pesca). Hi ha una mitja part, que és quan es fa el berenar, i al final totes les vaquetes tornen a la seva ramaderia per ser *torejades* de nou en un altra ocasió o, normalment, en una altra població.

Els bous de plaça són una de les formes més freqüents i populars de la festa a les Terres de l'Ebre. Per un costat els animals no tenen més d'un any de vida (encara que pesin entre cent i cent vint-i-cinc quilos), per tant, les seves dimensions no inspiren massa respecte, i per un altre costat els animals es toregen diverses vegades a l'any, amb molt poca diferència de temps, per la qual cosa tenen experiència a la plaça i la seva picardia posa a prova les condicions físiques dels aficionats, el seu valor davant el risc i també la seva destresa, perquè en general del que es tracta és que hi hagi joc i emoció, tot i que sembla que cada vegada menys aficionats estan disposats a baixar a la plaça realment a deixar-se empaitar per l'animal.

Alguns bous i vaques han tingut tanta anomenada que d'un any per l'altre la gent els recorda i acudeix a veure'ls actuar, o els segueix per diferents pobles per veure'ls actuar aquell any. Encara hi ha memòria d'animals dels anys vint, trenta i quaranta del segle XX (Bragada, la Curra, la Camarera, l'Hortolana…) que van assolir un gran renom. El mateix succeeix amb els aficionats: a totes les generacions hi ha persones reconegudes a nivell popular per la seva valentia i per la capacitat de lluïment a les places en provocar els animals, divertint a la gent.

En els darrers anys, a la plaça també se celebren altres proves i concursos, com ara els concursos de retalladors: homes joves que, dins el redol de la plaça, primer per parelles i després individualment, tracten de col·locar en tres minuts de temps el màxim d'anelles que poden a les banyes de l'animal, a cos descobert i sense que hi hagi ningú més a la plaça. Aquests concursos, els quals han assolit en els darrers anys una gran popularitat, se celebren a Amposta i a Sant Carles de la Ràpita, i tenen una dotació econòmica que premia el millor retallador. En un principi els participants eren locals, però darrerament hi participen retalladors vinguts d'arreu de l'Estat.

L'ESPECTACLE DELS BOUS DE CARRER AL PAÍS VALENCIÀ

Longi Gil

L'afició als bous de carrer, contràriament al que podria pensar-se, no solament es manté amb tota la vitalitat, sinó que en els últims anys s'ha incrementat notablement per tota la geografia valenciana. La festa dels bous de carrer ha experimentat un auge importantíssim en els darrers vint-i-cinc anys i ha esdevingut un negoci que mou xifres importants; no solament en el sector ramader –directament implicat–, sinó també en les companyies d'assegurances, l'assistència sanitària, els tallers de construcció de barreres i cadafals, el transport de ramat i, fins i tot, a l'àmbit de la comunicació, que ofereix una ampla varietat editorial i audiovisual.

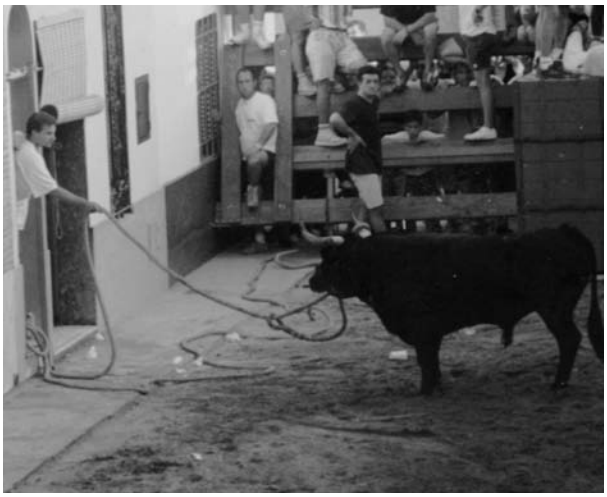

AURELI CASTELLÓ

Enllançant el bou per tornar-lo al corro. Massalfassar (l'Horta), 2002.

LES FORMES DE L'ESPECTACLE

Anant a les formes, qualsevol espectacle se sustenta sobre dos factors fonamentals. Per una banda, la pròpia activitat que s'exhibeix i, per l'altra, el subjecte que contempla l'activitat exhibida. En una festa com el toreig de bous, que durant el franquisme es designava eufemísticament «*exhibición de ganado vacuno*», els dos factors juguen un paper important i estan estretament interrelacionats. El lloc on se situa l'espectador, el lloc que ocupa l'espectacle i la distància que separa tots dos són el tres elements que han donat lloc a una classificació tradicional dels espectacles (circense, carnavalesc, escena italiana i imatges filmades). La distància i la separació entre l'espectador i l'espectacle solen actuar de frontera de seguretat entre les dues bandes; tanmateix, en els espectacles taurins de carrer aquesta frontera queda desdibuixada, ja que es traspassa amb prou freqüència i l'espectador pot introduir-se –quasi sempre voluntàriament– en el lloc de l'espectacle. Aquesta és la diferència entre les clàssiques corregudes de bous que es poden adscriure al model «circense» i les modalitats dels bous de carrer que no s'ajusten a aquesta tipologia. Tampoc els bous de carrer s'ajusten al model «carnavalesc», ja que aquest es caracteritza perquè l'escena no està delimitada, sinó que és oberta i ocupa carrers i places sense una frontera clara que limite l'escenari de l'espectacle. Tots sabem que en els bous de carrer, la frontera hi està clarament definida per barreres i cadafals, tant per motius de seguretat com perquè les disposicions legals així ho recomanen.

Contràriament, la modalitat de *bou en corda* sí que es podria considerar carnavalesca ja que –com passa a les Alqueries (la Plana Baixa)– l'animal lligat campa per qualsevol carrer i, fins i tot, pels horts de tarongers. També les entrades del ramat (*encierros*) fins a la dècada dels vuitanta solien funcionar sense barreres, de manera que les fugides dels animals braus eren la cosa més habitual i podien aparèixer inesperadament en qualsevol lloc de la població o del terme. Les altres modalitats taurines valencianes no coincideixen exactament amb cap dels dos models d'espectacle citats –ni carnavalesc, ni circense–, però amb els dos té elements comuns. Del model carnavalesc participa de l'intercanvi de papers entre espectadors i celebrants, qualsevol pot ocupar els dos llocs. La mirada sempre és parcial, pot llegir un trajecte i decidir una determinada perspectiva; des d'aquest punt de vista podem dir que és un model excèntric, almenys per als espectadors que també participen com a actors de l'espectacle. Amb això podem establir tres tipus de participants-espectadors:

1. Un públic que participa des de fora de l'espai reservat al toreig. És un públic que, com en qualsevol altre espectacle, aprova o desaprova l'actuació mitjançant

aplaudiments o xiulets i que s'exalta quan veu prop el perill propi o aliè. El lloc propi d'aquests espectadors és la part superior o inferior dels cadafals, els balcons o darrere de les barreres. Les diferents posicions marquen en certa manera l'estatus social. El públic infantil, acompanyat de pares i mares, és probablement el més fidel i apassionat de tots, i participa de forma decisiva en el procés socialitzador d'una festa que busca perpetuar-se en el temps.

2. Per altra banda, hi ha un públic que, a més d'espectador, participa en diferents graus de l'espectacle del toreig. Se situa indistintament en les dues bandes de la frontera que delimita els dos espais, és a dir, aquells que des dels barrots de la barrera citen el bou, mantenen el cos mig dins i mig fora o entren i ixen de l'escenari del toreig. Aquells que, protegits per algun aparell arquitectònic (barana, escales), actuen d'espectadors des de dins del circuit, però fugen a amagar-se quan el bou s'apropa. Alternativament, tots ells són espectadors i participants actius de l'espectacle, encara que siga des de posicions secundàries. És un tipus d'espectador-participant característic i específic de les festes dels bous de carrer que no existeix, per exemple, en la correguda de bous de plaça.
3. I, finalment, tenim els torejadors pròpiament dits (aficionats o semiprofessionals) que participen en la representació dins de l'espai reservat a l'activitat espectacular. Aquesta activitat centralitza les mirades de la resta de públic i dels participants-espectadors i està a càrrec dels *rodadors, retalladors, emboladors* o *raberos* com a actors imprescindibles en el toreig de carrer.

LA FESTA EN ELS NOSTRES DIES

Pel que fa al paper de les dones, actualment poden situar-se en qualsevol dels tres graus de participació, però és poc freqüent que actuen de torejadores. Ara bé, si ens retrotraem a unes dècades, la presència d'una dona al centre de l'espectacle era motiu de xiulets, crits i rialles. El toreig i l'exhibició de valentia encara és una activitat reservada als homes. Ells són els guerrers, els caçadors i els torejadors. Elles són les espectadores que sofreixen, que s'emocionen i que admiren. En aquest sentit podem dir inequívocament que és un espectacle amb un elevat grau de masclisme.

Un altre aspecte que darrerament està sent molt contestat és la violència envers els animals. Si bé és veritat que actualment hi ha més cura de no maltractar els bous, aquest és el motiu més clar d'enfrontament entre els apassionats de les activitats taurines i els grups antitaurins. Els dos sectors que entren en polèmica són pràcticament irreconciliables i, sovint, barregen arguments contradictoris, uns per abolir la festa i altres per perpetuar-la.

Pel que fa a la legislació, els bous de carrer no han estat pràcticament regulats fins a dates molt recents. La legislació actual (Decret 148/1998) circumscriu el toreig popular entre les activitats que no porten aparellada la «*lídia de la res*» i tenen lloc fora de les places de bous. Aquest últim aspecte tracta del toreig que es realitza fora de les construccions arquitectòniques típiques, cosa que no és totalment certa perquè en reconegudes places com Castelló i València tenen lloc modalitats pròpies dels bous de carrer. Pel que fa a la restricció del concepte *lídia*, és evident que exclou els *encierros*, la solta de bestiar brau, els bous de vila o els bous embolats, per esmentar-ne alguns.

VICENT SALVADOR

Un rodador cita al bou. Puçol, 2003.

EL SIGNIFICAT I LA FUNCIÓ SOCIAL DE LA FESTA

El significat de les festes taurines valencianes caldria buscar-lo en l'ancestral passió pels bous de les cultures mediterrànies. En aquest sentit, hi ha una voluntat per dominar els elements de la natura i utilitzar-los en profit de la comunitat. El toreig ha esdevingut un joc, però hi ha també signes evidents de l'intent de l'home per vèncer la força de la bèstia més temuda en aquestes contrades.

Un aspecte que cal remarcar és la funció de cohesió social de la festa, ja que es tracta d'un moment cíclic de trobada de familiars, amics i veïns al voltant del menjar, del ball o de qualsevol altra activitat que s'organitza al voltant de les penyes i els cadafals.

Els bous són també un element d'ostentació d'un poble sobre el pobles veïns. La notorietat s'aconsegueix exhibint el bou amb més presència i suposadament més brau, i torejar-lo amb la màxima espectacularitat. A Vilafamés (la Plana Alta) el bou s'exhibeix, fins i tot, després de mort i la banda de música interpreta un concert en presència de la carn oberta en canal. Actualment, promoguts per les corporacions municipals, els bous són també un element més d'atracció turística. Les embolades nocturnes de qualsevol poble congreguen un públic multitudinari entre aficionats, curiosos i turistes.

Per acabar, el que podem dir d'aquesta festa és que, malgrat estar enfront d'importants moviments antitaurins, l'afició als bous de carrer no solament es manté, sinó que en els últims anys s'ha incrementat notablement per tot arreu. El motiu d'aquesta vitalitat pot explicar-se pel reviscolament de les tradicions com a formes de reafirmació cultural, pel desig d'experimentar riscos i sensacions fortes per part d'una societat que necessita emocionar-se amb fets imprevisibles, i, sobretot, pel negoci que s'origina al voltant d'aquests populars bous de carrer.

BIBLIOGRAFIA

De Jesús Rodríguez, A. *Fiestas taurinas populares en la Comunidad Valenciana*. Anuario-agenda 1999. Castelló de la Plana: Edició de l'autor, 1999.

Garcia Edo, V. *Onda: els bous de fira, 1869-1981*. Onda: Caja Rural Nuestra Señora de la Esperanza, 1982.

Gil Puértolas, L. «El bou corregut i la serenata». A: *Castellón Diario*, 12-08-1982.

— «La serenata al bou, novedad en la fiesta». A: *Castellón Diario*, 15-08-1983.

— *Serenata al bou* (documental en suport vídeo). València: Vídeo Uno, 1985.

— «Els bous com a espectacle de carrer». A: *Cultura i estudi local a la Plana de l'Arc*. Castelló: Universitat Jaume I, 2003.

LA FESTA DELS BOUS A PUÇOL

Josep Vicent Frechina

Un dels arguments més adduïts pels defensors de les pràctiques festives «políticament incorrectes» rau en el seu caràcter tradicional, tradicionalitat que els detractors de tals pràctiques equiparen a antiguitat tot invalidant el raonament o, fins i tot, donant-li la volta: són pràctiques anacròniques pròpies d'un passat bàrbar ja transcendit per la civilització contemporània i la seua sensibilitat superior. Es tracta d'un contraargumentari trampós o, si més no, desinformat: la antiguitat és un fet objectiu; la tradicionalitat, en canvi, és un fet subjectiu. En altres paraules: l'antiguitat és té; la tradicionalitat s'atorga. La tradició –compulsiva o reflexiva– té sempre un caire sacralitzant, més proper a la sentimentalitat que a la racionalitat. Una pràctica és percep tradicional quan la societat que la realitza s'hi sent identificada; quan pertany al passat, recent o remot, que la societat ha escollit per projectar-s'hi; quan forma part de l'univers simbòlic que vertebra la comunitat.

La pràctica del bou embolat i, concretament, la festa del set de setembre a Puçol (l'Horta) són exemples ben il·lustratius del que suara hem exposat. Es tracta d'una festa l'imaginari simbòlic de la qual s'ha forjat al llarg del segle XX i que viu, a hores d'ara, la seua màxima difusió. Mai s'havien embolat tants bous –ni a Puçol ni a la resta del País Valencià– com s'ha fet en els darrers vint anys. Mai havia tingut tanta acceptació la festa. I mai havia comptat amb la complicitat tan desinhibida de les autoritats competents que han optat per reglamentar-la –i subvencionar-la– desatenent les denúncies sistemàtiques de les associacions protectores d'animals i els col·lectius antitaurins. I és ara quan s'ha convertit en una «festa tradicional».

No es tracta, òbviament, d'una festa estrictament moderna. Al País Valencià, el costum de córrer bous en les festivitats es documenta des de les grans celebracions urbanes medievals. El 1373, per exemple, ja es paga:

> an Arnau Rovira nou lliures per preu o esmena de J toro, lo qual, de manament nostre, fos pres daquell per fer jochs en lo Mercat de València en vista del senyor Duch e de la senyora Duquessa per la festivitat feta per esguart de la novella venguda de la dita senyora Duquessa, lo qual toro per raó de ferides preses en lo dit joch es estat consumat e perdut[1]

JOAN CORTINA

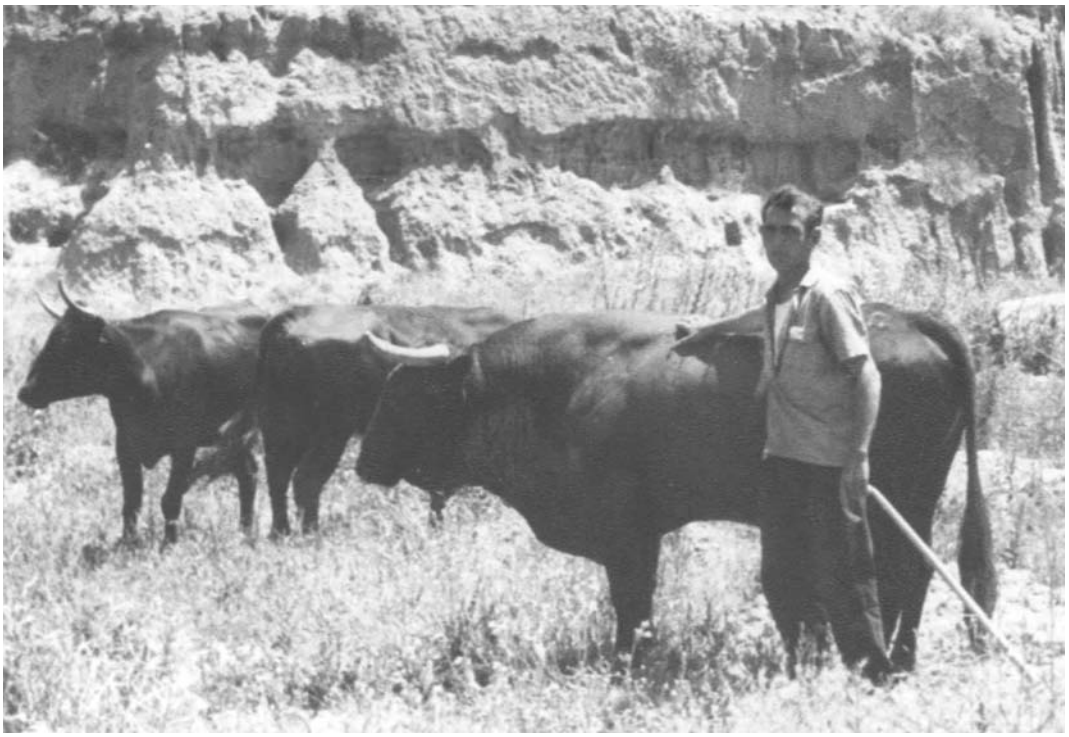

El bou Malage de la ramaderia de Vicent Peris (El Puig, l'Horta).

I en els pobles de l'Horta els corros de bous a festes estan ben documentats des del segle XVII. Així llegim en un plet del 29 de setembre de 1659 com es demanen:

> llicències per a fer-se festes públiques en los llochs de Moncada, Carpesa y Borbotó [...] com són balls, bous y altres semblants.[2]

En aquestes festes el bou brau es feia servir com a element central de jocs lúdics, més o menys desproveïts de continguts simbòlics, on l'home mostrava les seues habilitats atlètiques assumint un risc considerable front a un rival físicament superior. Molts d'aquestos jocs havien estat ocasionalment amenitzats incrementant el perill de la bèstia amb foc o pirotècnia com ens conta mossén Porcar al seu dietari:

> Dimats a 5 [de juliol de 1605]. [...] I tragueren un bou tot alquitranat i cremant tot i un altre tot carregat de piules, encara que li pegaren foc en lo corralet a on estava i féu mal a algunes persones que estaven prop i es pegà foc al cadafal.[3]

O Vicente Carbonell en descriure les festes taurines celebrades a Alcoi el 1668 dins dels actes de la *Célebre Centúria*:

> *Todos quantos Toros salieron infundian horror […] no sucedió menos en la tarde del siguiente Jueves, antes se añadió algo de entretenimiento, pues acosadas de encendidos perros las fieras, aumentaron su rigor y acometieron valerosamente, impeliéndolas pendientes cohetes, que impuestos chispeavan, y tronavan en sus cuellos.*[4]

Del bou embolat, en canvi, no tenim cap notícia fefaent fins el segle XIX. Des d'aleshores ençà, però, la difusió de la festa ha crescut en progressió geomètrica i són ben pocs els pobles valencians –sobretot en el territori que s'estén entre el Xúquer i el Millars– on no se celebren cada any quatre o cinc dies de bou embolat. L'Horta i la Plana són possiblement les comarques on l'acceptació de la festa assoleix les seues màximes proporcions.

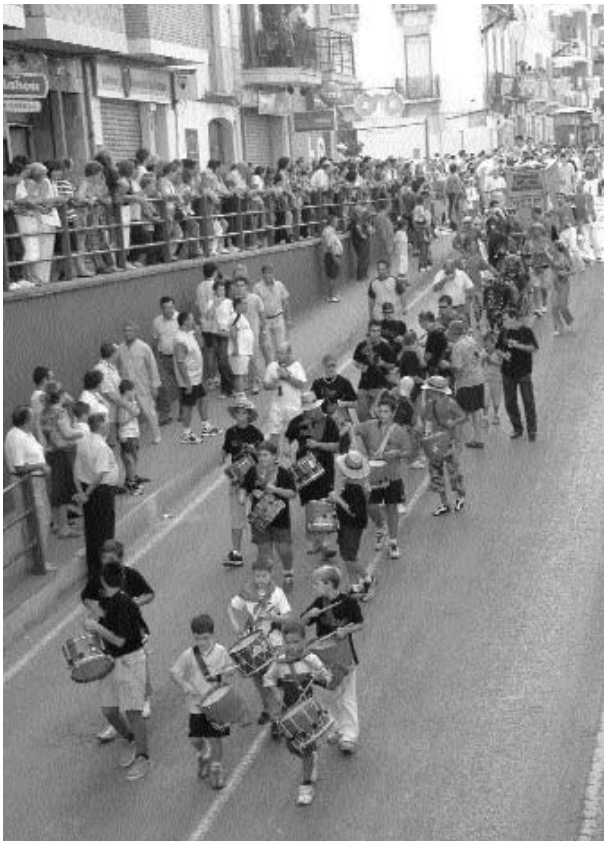

VICENT SALVADOR

Baixada de caixons. Puçol, 2003.

A Puçol, la festa s'inscriu dins del cicle festiu estival, al bell mig de les festes patronals dedicades a la Mare de Déu al Peu de la Creu. La seua celebració ha adquirit tanta singularitat i transcendència que hom se'n refereix únicament amb la data en què s'escau: «el set de setembre», que deixa així de ser un dia més del calendari per esdevenir *el dia* més rellevant de l'any: «si hi ha una data que sone com una baldada en el cor dels puçolencs, que només el seu nom fa recórrer un escalfred d'emoció pels nostres cossos, eixa és el 7 de setembre, dia del bou», escrivia Francesc Ramon a les seues memòries.[5]

Les raons d'aquesta significació escapen de moment a qualsevol intent d'interpretació. Per què, de cop i volta, tot un poble es reconeix en un esdeveniment festiu que, en principi, no té res de particular respecte als que se celebren en els pobles del voltant? En cap d'ells –ni tan sols en El Puig, veí i rival històric– el fenomen adquireix tanta envergadura identitària. Heus aquí un exemple irrebatible de «tradició escollida» mitjançant la qual una societat se celebra a ella mateixa tot restaurant cíclicament els vincles comunitaris que l'articulen.

Es tracta, però, com ja hem apuntat, d'una tradició moderna –escollida modernament, volem dir– conformada en la seua actual morfologia durant el darrer terç del segle XX. Fins aleshores, quan l'arribada de la transició democràtica propicià la magnificació de les tradicions locals i de les festes populars, el dia del bou havia hagut de suportar diverses prohibicions guvernatives. Tant és així que la seua celebració s'ocultava als programes de festes i només molt esporàdicament hom se'n referia amb algun asèptic eufemisme: «*A las 11 tendrán lugar los festejos tradicionales de este día*»,[6] s'anunciava lacònicament, per exemple, al llibret de festes del 1943. Un any, fins i tot, segons conten Vicente Medina i Jorge Garcés en la seua història dels bous al carrer en Puçol, la

multitud, enfurismada davant la prohibició d'embolar el bou, decidí d'embolar l'alcalde qui ho consentí mirant d'evitar mals majors.

En l'actualitat, la seua celebració segueix un protocol formal que és ben habitual en tots els pobles on es corren bous.

Primerament es tanquen tots els bocacarrers del recorregut amb barreres i taulons lligats amb cordills d'espart –abans es feia servir tot el parc mòbil de carros de la població–. Els veïns protegeixen les entrades de les seues cases amb puntals, taulons o, fins i tot, *burladeros* construïts expressament per a la festa.

Un tro d'avís marca l'inici de la baixada. Tirats per cavalleries i acompanyats d'un grup de dolçainers, els caixons es transporten fins a l'antiga plaça de la Torre on tindrà lloc la *desencaixonà*, un dels moments culminants de la festa.

Un segon tro d'avís indica l'inici de la vesprada de bous. Immediatament, s'obri la porta d'un caixó tot soltant el primer bou. Centenars d'ulls l'escruten des de balcons, barreres i cadafals mentre els rodadors –joves especialitzats en esquivar les escomeses del bou– el citen per amidar la seua envestida i ponderar-ne la bravura. Després d'aquestes primeres escaramusses els entesos emetran el seu veredicte en funció de l'eixida feta pel brau, condemnant la festa i els seus organitzadors al fracàs o assegurant-ne l'èxit i el prestigi. Vicent Sebastià, poeta costumista, retrata l'escena en un dels seus coneguts poemes satírics, «La història de Polvorín», que emetia Ràdio Puçol cap el 1950:

Quant el bou ja està en la
[plaça
el públic queda asombrat.
i en el murmullo se nota
que el «Polvorín» no ha agradat.
El personal fa roglillos,
s'ou una veu que es destaca
i diu en tono burló:
—«Açò no és bou, açò
[és vaca![7]

I, en efecte, si el bou es mostra mans, distret o amb poca força, la comissió organitzadora rep severes crítiques molt sovint en forma de sarcasme infantil:

Ixe bou no val res
que mos tornen els *dinés*
Ixe bou no val res
calsonsillos al revés.

Pel contrari, si és molt brau assolirà una reputació directament proporcional als danys materials i personals que ocasione: són gairebé llegendaris en tota la comarca alguns bous de la ramaderia de Vicent Peris del Puig com el Malage, la Mona, Generoso o la vaca Marisol, embolada 48 vegades.

Mentre els *boueros* examinen el bou i «els de la primera por» el citen des d'una cantonada llunyana, a les cases continua la festa: hi ha berenar amb coques cristines, coques escudellades, braç de gitano o qualsevol altra perla de la rebosteria local –una de les millors de l'Horta–; i, en alguna casa vella, les quadrilles es munten la seua pròpia discoteca i es lliuren als excessos etílics fins que un nou tro d'avís anuncia la fi de la vesprada de bous.

VICENT SALVADOR

Hòmens i dones, grans i petits, tot el poble participa de la festa. En la imatge, un moment de la baixada dels caixons amb les penyes.

Les colles d'amics queden per dinar –paella o algun arròs semblant– i es vesteixen amb samarretes dissenyades exclusivament per a l'ocasió que esdevenen un símbol distintiu de la quadrilla.

A les cinc de la vesprada totes les penyes i les quadrilles es concentren a la banda de dalt del poble per iniciar la baixada dels caixons. Els caixons, o calaixons, són habitacles de fusta muntats sobre rodes amb la mida justa perquè hi càpiga un bou. A dintre es transporten els animals amb la mobilitat absolutament limitada per motius de seguretat i amb l'objectiu, a més, d'evitar que es facen malbé les banyes.

Aleshores s'esdevé el veritable acte central de la celebració, el que la dota de major contingut simbòlic, el punt en què totes les peces individuals encaixen per donar lloc a un únic cos social que s'autocelebra: veïnes i veïns omplen els carrers per sopar a la fresca, bé en família, bé en colles d'amics, i gratificar els convidats amb el menú reglamentari: una *caragolà* ben coenteta, all i pebre si s'escau, i conill amb tomata. És el moment de restaurar els vincles familiars, de refermar relacions que la distància ha debilitat, de congratular-se del fet de ser puçolencs.

A les dotze de la nit, quan el sopar es troba encara en una incipient sobretaula, de nou un tro d'avís anuncia que cal plegar els atifells i posar-se a cobert perquè va a començar el bou embolat.

A la plaça s'ha plantat un tronc d'arbre amb un forat en la part superior que el travessa diametralment: és el piló on s'encabotarà el bou. Aquest, tancat de nou dins del caixó, s'enllaça de les banyes amb una corda que es passa pel forat del piló. Desenes de persones s'agafen de l'extrem que queda lliure per «estirar de la corda». Llavors s'obre la porta del caixó i es tiba la corda per encabotar el bou al piló. Ràpidament un munt de persones es llança a sobre de l'animal per immobilitzar-lo i procedir a l'embolada, fet que és atentament vigilat per la comissió organitzadora per evitar que algú amb mala fe malbarate el bou.

Quan ja la béstia està més o menys dominada, hom li col·loca a les banyes uns ferratges que duen fixades unes boles de material inflamable. Un dels emboladors bota foc a les boles i un jove, elegit normalment a sorteig entre els clavaris o la penya organitzadora, talla la corda que subjecta el bou al piló. És el moment que hom escull per exhibir la seua valentia i, en molts casos, té un caràcter francament iniciàtic. De nou Vicent Sebastià glossa les implicacions íntimes que duu sovint l'actitud de qui talla la corda:

—Ací torne arrepentit.
Lo passat no se recorda;
t'assegure que esta nit,
Tonet, tallarà la corda.
La Comissió m'ha donat
un punyal que és tot d'acer.
Jure que vaig al piló
i la vida me la jugue jo,
per donar gust a un voler.
—Pués fes-ho aixina, Tonet.
Si a mi me vols alcançar,
si esta nit talles la corda,
quant tu vulgues, a l'altar.[8]

Per ajudar al tallador, alguns valents es disputen el *rabo* de l'animal per subjectar-lo en la seua eixida. Tant la «tallà de la corda» com «l'eixida del *rabo*» es reserven pels joves del poble: la intromissió d'un foraster no autoritzat pot acabar ben malament –el dia del bou juga un paper força important en la consolidació de la identitat col·lectiva i res millor per exalçar-la que l'expressió vehement de les rivalitats locals–.

Una vegada solt el bou es repeteixen les carreres i les rodades de la vesprada que acaben quan se li apaguen les boles i torna al rogle acompanyat pels mansos.

El ritual es repeteix diverses vegades –ara s'embolen un mínim de quatre o cinc bous– fins que, ben entrada la matinada, el darrer tro d'avís posa fi a la festa.

L'endemà, a bars i cantonades, el poble comenta les peripècies viscudes, la bravura dels animals, les borratxeres més sonades… mentre els xiquets juguen al carrer amb les banyes d'algun bou dels anys anteriors: un joc que es reiterarà al llarg de tot l'estiu i que n'assegura la pervivència i la renovació periòdica d'un imaginari col·lectiu bastit al voltant de la festa dels bous i esdevingut emblema identitari d'un poble.

NOTES

1. Carreres 42-43.
2. Garcia 190.
3. Porcar 55-56.
4. Carbonell 285.
5. Ramon 47.
6. Programa... 1943, s.p.
7. Sebastià 169-170.
8. «Jo vullc un nóvio torero», Sebastià 175-179.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Vicent (1977): *Passeig sentimental d'un exiliat valencià*, Tavernes Blanques: L'Eixam.

ALMELA I VIVES, Francisco (1962): *La fiesta de toros en Valencia*, València: Semana Gráfica.

ÁLVAREZ DE MIRANDA, Ángel (1962): *Ritos y juegos del toro*, Madrid: Taurus.

ARAZO, M. Ángeles i JARQUE, Francesc (1987): *Toros y vaquillas en Valencia*, València: Diputació Provincial.

CARBONELL, Vicente (1672): *Célebre centuria que consagró la ilustre y real villa de Alcoy a honor y culto del soberano Sacramento del Altar (que sea por siempre alabado) en el año 1668. Escrívela Vicente Carbonell Dt. en Amb. derechos hijo de la misma Villa a quien la dedica. Añádense las historias de D. George y sucesos de los terremotos*, València, Lorenzo Cabrera. [Reedició facsimilar, Alacant: C.A.P.A., 1976].

CARRERES ZACARÉS, Salvador (1926): *Bibliografía de los libros de fiestas valencianos*, València: Imprenta Hijos de F. Vives Mora.

GARCIA I OSUNA, Antoni (2003): *Setze coses evengudes en lo lloch de Moncada (1632-1687)*, Montcada: Ajuntament de Montcada.

HUGUET, Jesús (1995): «Fer "corros" (els bous embolats)» dins A ARIÑO (dir.), *Festes d'estiu. Calendari general de festes de la Comunitat Valenciana*, València: Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana, Institut Turístic Valencià, pp. 123-127.

MEDINA RAMON, Vicente i GARCÉS FERRER, Jorge (1990): *100 anys de bous a Puçol*, Puçol: Ajuntament de Puçol.

PORCAR, Pere Joan (1983): *Coses evengudes en la ciutat i regne de Valencia*, (*Dietari*, 1589-1629), València, Institució Alfons el Magnànim, edició a cura de Ferran Garcia.

PROGRAMA... (1943): *Programa de las fiestas que se celebrarán durante los días 4 al 9 de Septiembre 1943, en honor a Nuestra Señora al Pie de la Cruz*, Patrona de esta villa. Puçol.

RAMON CLARAMUNT, Francisco (2002): *Cinquanta anys d'Història de Puçol (1933-1983)*. València: Brosquil edicions.

SEBASTIÀ, Vicent (2004): *P'a festes les de Puçol. Obra Completa II*, edició a cura de Josep Vicent Frechina, València: brosquil edicions.

ELS BOUS A LA MAR
Dènia, Xàbia i Moraira

Francesc Reus

ARXIU FRANCESC REUS

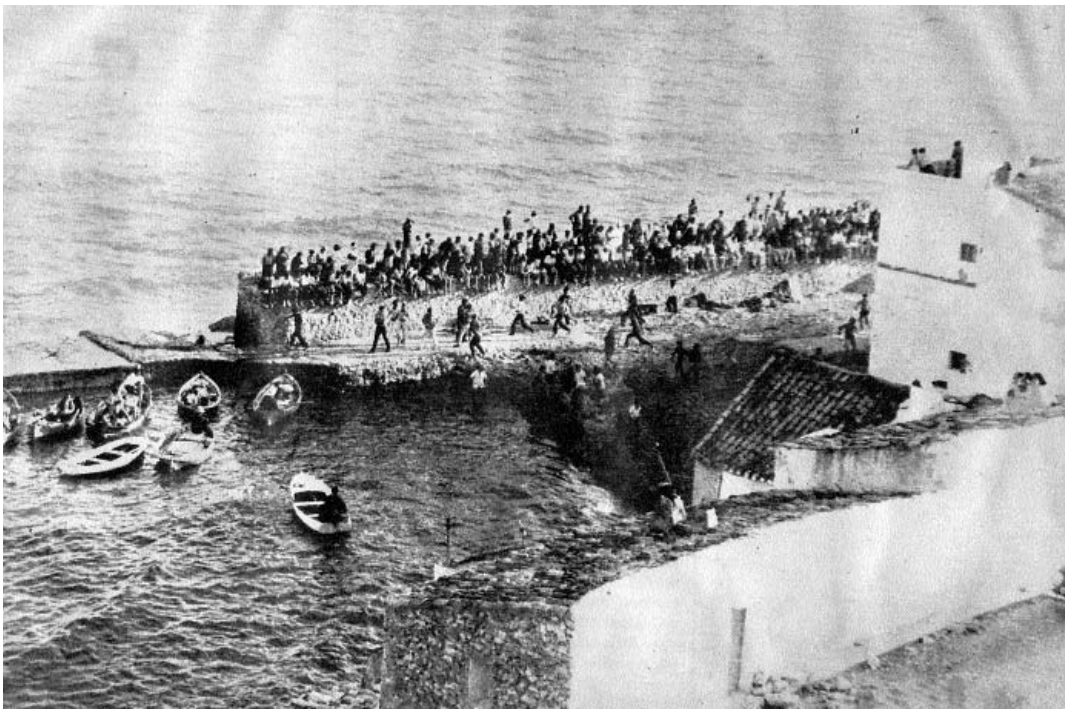

Bous a la mar a Moraira (principis del segle XX).

Sembla que parlar avui de bous siga un fet considerat com a «políticament incorrecte», llevat del cas que les paraules dites o escrites estiguen mostrant una actitud contrària a aquesta festa. No posarem en dubte la bona fe dels enemics dels bous, ni tampoc les raons adduïdes per a reclamar la seua desaparició. No és l'única vegada que això ocorre, puix que així ha passat també moltes vegades al llarg de la història, com ho demostra la gran quantitat de disposicions i pragmàtiques que aconsellaven, quan no prohibien, la celebració d'aquest tipus de festes. Les autoritats civils i les eclesiàstiques, des del segle XVI, han coincidit en els seus intents d'abolició tant dels bous com del teatre, els dos grans espectacles de masses. Així, ja al Concili de Toledo, l'any 1565, es declarava «nul el vot de córrer bous en dies o festes de patrons o en d'altres solemnitats».[1] Això vol dir que en aquell moment, l'«afició taurina», si es pot anomenar així, havia assolit certa entitat. Felipe B. Pedraza, al pròleg del llibre *Teatro y toros en el siglo de oro español*, de José Luis Suárez García, comentant l'afirmació del Padre Mariana, al segle XVII, «[…] *gran disputa es esta y que no sé yo si alguna otra se ha tratado en nuestra edad en España con mayor porfía* […]», diu:

> *¿Por qué tanta porfía al tratar de fenómenos que en apariencia solo afectan a aspectos ocasionales, menores, intrascendentes de la vida colectiva? No deben ser tan irrelevantes cuando siglo tras siglo se ha entablado, con escaso éxito, la batalla contra los placeres que supuestamente proporciona la asistencia a una función teatral o a un espectáculo taurino. En ese pugilato de opiniones hay que reconocer a los aficionados a los toros y al teatro una virtuosa generosidad: nunca han intentado silenciar a los que se oponen a su criterio. Al contrario, parecen particularmente complacidos por la proliferación de críticas desatadas contra los espectáculos de su predilección. Se diría que aplican la máxima publicitaria: que hablen, aunque sea bien.*[2]

Resta clar que si això ja passava als segles XVI i XVII, és perquè segles abans, durant l'època medieval, ja era costum allancejar bous per part dels cavallers a les festes de qualsevol ciutat, i tant a les festes religioses com a les profanes. Aquest costum esdevindrà segles més tard en les actuals corregudes de bous a les places construïdes o instal·lades a tal efecte i

ARXIU FRANCESC REUS

El públic es llença a l'aigua fugint de l'envestida del bou.

que es documenten des del segle XVIII. Tot això indica que l'arrelament dels bous a tot l'Estat espanyol, i particularment al País Valencià, ve de ben lluny, potser com a conseqüència de la relació amb altres pobles de la ribera mediterrània que, encara de més abans, ja consideraven aquest animal sota un aspecte religiós, màgic o, fins i tot, com a un símbol de diferents capacitats humanes. L'ampli vocabulari originat pels bous ha deixat com a herència lingüística una gran quantitat de paraules, expressions o frases fetes que, a hores d'ara, les emprem fora del seu àmbit festiu, la qual cosa diu molt i explica la força que han tingut sempre.

Si bé la polèmica entre els partidaris i els detractors dels bous pràcticament s'ha limitat a la celebració de corregudes a les places fixes, amb una reglamentació única i general que, al menys teòricament, ordena i regula el desenvolupament de l'espectacle, no hi ha dubte que, també des de molts anys enrere, estan celebrant-se altres tipus de manifestacions taurines. Com ara córrer bous pels carrers, que forma part del desig de gairebé tots els pobles de l'Estat, amb diverses modalitats. Una d'aquestes pot ser la que té com a clar exponent la que se celebra a Pamplona amb motiu de la festivitat de sant Fermí, els famosos *encierros*, que, naturalment, tenen lloc a molts més indrets. Una altra modalitat consisteix a córrer bous a un rogle del poble que es tanca durant la celebració i dins del qual bous i mossos «conviuen» al llarg d'unes hores, amb moments de perill i d'altres de tranquil·litat, que són aprofitats per a «fer-se'n una» a qualsevol bar que es troba inclòs al rogle, de manera que aquests moments són també importants per a les relacions humanes entre els veïns d'un poble. Una altra modalitat és la del bou embolat, en la qual a les banyes del bou es col·loquen unes boles de greix i s'hi pega foc. L'animal recorre el rogle o la plaça amb tota la seua fúria fins que el foc s'apaga. Són formes d'entendre la vida, de donar color a les festes, de demostrar valor i habilitat, de fer esclatar l'alegria i la llum.

Doncs bé, una modalitat menys estesa, puix que –que conegam– tan sols es celebra a un nombre molt reduït de llocs dins del País Valencià, és l'anomenada *bous a la mar*. Aquí es tracta de muntar mitja plaça de bous i l'altra teòrica mitja és la mar, de manera que l'objectiu era –i és–, a banda de burlar l'envestida del bou, portar aquest el més prop possible de la vora de la mar i, clar, són molt freqüents les caigudes a l'aigua d'homes i animals, amb les conseqüents exclamacions de por, d'emoció o d'admiració.

Els bous a la mar sembla que van néixer a Dénia i la primera documentació data de l'any 1926. Segons el treball esmentat a la nota 1, d'Ana Melís,

> ...els documents situen els primers festeigs a Dénia, a l'any 1926, quan es torejaven bous de cara al port, amb la singularitat que els mossos, i de vegades els bous, finalment es banyaven a les aigües de la mar. El que va començar com una anècdota jocosa a la fi va esdevenir costum i festa d'identitat local, tal com ha arribat als nostres dies. L'interès i la fama que els bous a la mar despertaven dins i fora de la vila, han segut motivats, molt especialment, per tres característiques essencials: la primera ha estat el fet de conjugar l'espectacle taurí amb la mar, tot aprofitant el mes de calor de l'estiu, de manera que els protagonistes de la festa puguen gaudir banyats a les aigües marines. La segona té a veure amb la mancança de vessament de sang: el fet de no sacrificar l'animal converteix la festa, segons els seus protagonistes, en un esdeveniment doblement alegre, per mancar de violència extrema. El tercer factor explicactiu de l'èxit de l'espectacle és degut al caràcter obert i popular, amb menys reglamentació, ja que no hi ha «torejadors» professionals, la qual cosa permet una il·lusió de participació i de protagonisme col·lectiu superior al d'altres tipus de corregudes.[3]

Possiblement l'aparició dels bous a la mar seria anterior, i homes i bous ja correrien per la vora de la mar anys enrere, però no he pogut constatar-ho.

Vicent Balaguer també afirma que els bous a la mar nasqueren pel 1926 (segurament és d'aquest any el primer document on apareixen) i que en un principi es feien per Sant Pere (29 de juny), dins les festes que en honor a aquest sant celebraven al barri mariner de Dénia i més avant es van traslladar a les festes de la Santíssima Sang, les Festes Majors de la

ciutat, que tenen lloc al mes de juliol, i explica que «[…] sempre havia pesat sobre aquesta festa la prohibició oficial que hi havia en celebracions fora dels recintes adequats, encara que també gaudien d'una certa tolerància per part del Govern Civil de la província que feia els ulls grossos a unes activitats promogudes per l'Ajuntament»[4].

Segons documents conservats, des de 1932 es van interrompre aquestes celebracions, fins que en 1943, passats ja els anys de la guerra i els primers de la postguerra, es van recuperar. De nou va haver un petit parèntesi sense bous a la mar, però a partir de 1957 apareixen amb total continuïtat i actualment són un dels grans atractius de Dénia i de les seues festes i han rebut la distinció de «Festes d'Interès Turístic». Vicent Balaguer ens ofereix alguns detalls curiosos relatius als bous. Per exemple, que en un contracte que hi ha a l'Arxiu Municipal de Dénia, signat pel representant de la ramaderia del Puig, Vicent Peris Paulino, els quatre dies d'actuació dels seus animals van costar la quantitat de 825 ptes., a més de 50 pessetes per drets de contracte. Era l'any 1957...

I pel que fa als llocs d'actuació, podem llegir que

> […] la plaça rectangular on es celebraven els festeigs es construïa amb troncs i taulons de fusta, que s'amarraven amb sogalls d'una força sòlida i segura. La fusta la cedien els magatzemistes industrials de la ciutat. S'instal·lava al moll pesquer, de forma que un lateral quedava situat paral·lel a la mar i arrimat a les antigues drassanes. Allí s'ubicaven les rateres formades per taulons en vertical, amb prou obertura perquè els «toreros» pogueren escapar de l'envestida dels braus. En altres dos laterals, les fustes solien col·locar-les en sentit horitzontal per tal de facilitar també defugir l'home de la bèstia per mitjà de penjar-se dels barrots.[5]

Més tard, es va traslladar la plaça, ja en forma semicircular, al costat de la llotja del peix i actualment es munta amb tubs metàl·lics i seients més còmodes i segurs. Ben a prop del lloc de celebració hi ha un monument a aquesta festa, amb una escultura feta amb ferro, obra de l'artista de Xàbia, Antoni Marí.

Les actuacions dels bous a la mar, anomenats *elementos* en els programes de festes dels anys en què estaven prohibits, s'han vist augmentades per les anomenades *entrades* dels animals, al llarg dels principals carrers, en unes carreres de cert perill, fins a arribar a la plaça, cosa que dóna encara més sensació de tensió i, alhora, de diversió, durant els dies d'actuació. Actualment, les entrades de bous s'inicien des de la Glorieta del País Valencià i transcorren pel carrer Marqués de Campos, Esplanada del port, fins a arribar a la plaça, a la vora de la mar. I no hi ha dubte que estan tan arrelats al poble de Dénia, que fins i tot quan cada any es convoca el premi per al cartell anunciador de les festes majors, és obligatòria en ell la figura del bou, i tots els llibrets de la festa el tenen com a símbol.

Segurament, a imitació d'aquestes festes de Dénia, també hi ha bous a la mar a altres poblacions de la Marina Alta. El primer d'ells, el poble veí de Xàbia, separat de la capital de la comarca pel Montgó, muntanya considerada màgica i representativa dels dos pobles. A aquesta vila s'hi celebren bous al carrer durant les festes de Jesús Natzaré (mes de maig) i de Sant Joan (juny). Però al mes de setembre, al barri mariner, conegut amb el nom de Duanes de la Mar, s'hi celebren les festes, ja centenàries, en honor a la Mare de Déu del Loreto. Doncs bé, també han estat inclosos en elles aquests bous a la mar. Les festes tenen lloc entre els darrers dies d'agost i els primers de setembre, i el dia de la gran festa és el dia 8. Durant els primers dies és quan tenen lloc les celebracions taurines, d'una manera molt semblant a com es fan a Dénia.

No hem pogut trobar documentació sobre quan degué aparèixer a aquesta localitat la festa, però els homes majors diuen que «des que eren xiquets» han vist bous a la mar, raó per la qual no podem assegurar el moment de començament. Totes les persones consultades sembla que, malgrat afirmar que és molt antiga la festa, estan en condicions de pensar que seria de manera simultània o pocs anys després que en Dénia.

En un article de Clara Sapena i Ana I. Ribes[6] hom pot llegir:

> *En toda la geografía española, no se podría concebir casi ninguna fiesta de las que se celebran, sin tener en cuenta la presencia de*

ARXIU FRANCESC REUS

Traient el bou de l'aigua a Dènia.

los toros, tanto en corridas legalizadas como en encierros, suelta de vaquillas en las calles o Bous a la mar*, modalidad centenaria en las fiestas patronales en honor a la Virgen del Loreto de Duanes-Xàbia.*

En un altre interessant article, Paquita Ros recorda un aspecte desconegut i curiós, sense dubte, dels bous a la mar a Xàbia:

> Els bous venien pel riu amb els pastors. Els bous era un espectacle al que acudia molta gent. Del poble baixaven a peu amb les cistelles del berenar i es col·locaven dalt de les casetes que hi havia a l'escullera, tots amb les cames penjant. Hi havia molts «torerets» que acabaven remullats dins del moll. Els majorals es posaven davant de l'antic bar El Clavo i a tots els que anaven als bous els demanaven la voluntat.[7]

Els dos articles demostren el gran atractiu que sempre han tingut aquestes festes també a Xàbia, dins dels darrers dies d'agost, previs a la festa gran. No n'hi ha, al menys no els conec, documents que permetesquen assegurar la data de començament, no de les festes –que sí sabem que han arribat ja al seu centenari–, sinó dels bous. Tan sols he trobat un contracte signat l'any 1981, en el qual apareix la quantitat pagada al ramader d'Ondara Nadal Mas, per un valor de 385.000 pessetes, desglossades així: 20.000 per actuació, amb 16 actuacions en aquell any, i 65.000 més per la col·locació i lloguer de les barreres. Clar que, si comparem aquest cost amb el dels darrers anys, podem comprovar la diferència, segons xifres que facilita la Comissió de Festes:

Any 1997
Bous i plaça…2.165.177 pts.
Any 1998
Bous i plaça…2.167.300 pts.
Any 1999.
Bous i plaça…1.917.520 pts.
Any 2000
Bous i plaça…2.355.900 pts.
Any 2001
Bous i plaça…2.608.100 pts.

També a la localitat de Moraira, que encara es troba sota l'Ajuntament de Teulada, en una situació que s'anomena «entitat menor» perquè no se li ha reconegut l'estatus de municipi, es dóna l'espectacle de bous a la mar. Les persones amb les quals he consultat diuen igualment que els han vist des de sempre i és una llàstima no conservar documentació al respecte. Les dates de celebració són al mes de juliol, en honor de la Mare de Déu dels Desamparats i la Mare de Déu del Carme, i tenen lloc, segons els anys, entre el 8 i el 20 el mes. Una de les activitats més atractives per als seus veïns és la dels bous, que té molta semblança a les ja esmentades de Xàbia i Dénia.

Al setmanari taurí *El Ruedo*,[8] de tan grat record i que ja fa anys que ha desaparegut, podem llegir un interessant article sobre la manera de celebrar les festes de bous a la nostra comarca i, quan parla de Moraira diu:

> *La Costa Blanca de Alicante conserva aún virgen su fiesta brava. Bien a la orilla del mar, bien tierra adentro, cepa arriba, donde más de cuatro caseríos se unen hasta llegar a los núcleos principales de población: en la lopesca Benissa, la pelotari Teulada o la artesana Pedreguer aún se conservan tradicionales y algo bárbaros usos de festejar a los santos y los días festivos con un espectáculo taurino, mas de entrañable historicidad. Esto es Moraira, un puerto que fue fenicio, romano y también árabe, donde las vacas que sueltan se encargan de ahogar a los bañistas lidiadores que las cercan, para no ser ahogadas ellas mismas.*

I més endavant continua:

> *Las vacas o los toros tienen estos cuernos* [ha segut impossible reproduir les fotos, degut al mal estat de conservació]*, los que recortan sobre el azul del mar y sobre las crestas del acantilado entre La Nao e Ifach. Cuernos astifinos, rizados, algebraicos, con la embestida incierta de un ganado moruchísimo, siempre el mismo, que una vaca de éstas vuelve tres y cuatro años al mismo pueblo y va de pueblo en pueblo todo el verano,*

per a concloure:

> […] *los turistas que se atreven a acercarse al espectáculo taurino más nativo y autónomo de nuestra piel de toro, se hacen cruces si son creyentes; y hasta los más del sur, los que entienden conceptos de gallardía y aventura, intervienen en el festejo, corriendo y encelando sin cesar, para terminar en el mar, el tomavistas abandonado en manos de la esposa, que ya se cree viuda. Pero nunca pasa nada, la Virgen Marinera los protege y la Costa Blanca se mantiene inmaculada.*

Aquesta festa és, doncs, una festa tremendament popular, en la qual es barreja l'afició taurina amb altres condicionants, com són:

a) Possibilitat de participació de molta gent que, de manera espontània juguen al perill que comporta la presència d'un bou brau que, cada vegada més, és preferit front a les vaquetes.

b) Facilitat per a les relacions socials, perque és durant aquestes celebracions quan els actuants tenen ocasió de ajuntar-se i comunicar-se, així com de cooperar en el manteniment de l'ordre adequat i impedir que passe qualsevol accident.

c) La gran animació que suposa per al poble, ja que molts dels seus habitants solen anar almenys un parell de vegades cada any, per poc que els agrade. Això de cara a la festa en sí mateix és important, així com

de cara al turisme, que és un dels motius pels que en l'actualitat es programen no sols els bous a la mar, sinó gairebé totes les activitats festives.

Crec que sense massa justificació s'ha acusat aquesta festa de molt cruel, inhumana i, fins i tot, perillosa. Contra aquestes afirmacions, moltes vegades gratuïtes, cal veure les advertències que abans les celebracions aparéixen al llibre de festes i al mateix lloc al costat de la mar:

> Queda totalment prohibit el maltractament dels animals en les festes dels Bous a la mar, així com l'estada en la zona d'amollada de vaquetes durant les celebracions als menors de 16 anys i de persones en estat d'embriaguesa. Per al compliment d'aquesta normativa hi haurà policia de vigilància formada pels membres de la Comissió.

Està clar que al si d'aquests tres pobles hi ha molts que es mostren en contra d'aquest espectacle i els seus arguments podran ser vàlids, segurament. A ells els sembla que fer «actuacions de bous a la mar» durant una setmana, a raó de dues o tres vegades al dia, és massa dins d'una programació de festes a les quals manca altres tipus d'activitats que consideren de més valor. Sé que més d'una vegada ha semblat

excessiu, però també estic segur que, sense bous, les festes restarien buides o, al menys, incompletes per a molts. I si això es així, per què negar l'evidència que tota manifestació capaç de provocar emoció entre els ciutadans deu mantenir-se?

No crec que Rafael Alberti arribara a conèixer aquestes manifestacions taurines, però hi ha un poema seu que sembla estar escrit per a un bou mariner:

> Negro toro, nostálgico de heridas,
> corneándole al agua sus paisajes
> revisándole cartas y equipajes
> a los trenes que van a las corridas.
>
> ¿Qué sueñas en tus cuernos,
> [qué escondidas
> ansias les arrebolan los viajes,
> qué sistema de riegos y drenajes
> ensayan en la mar tus embestidas?
>
> Nostálgico de un hombre con
> [espada,
> de sangre femoral y de gangrena,
> ni el mayoral ya puede detenerte.
>
> Corre, toro, a la mar, embiste, nada,
> y a un torero de espuma, sal y
> [arena,
> ya que intentas herir, dale la muerte.

NOTES

1. Melís Maynar, Ana. «Els bous a la mar (Dénia)». A: *Calendari de festes d'estiu de la Comunitat Valenciana*. València: Diputació Provincial i Bancaixa, 2001, p. 95-101.

2. Pedraza Jiménez E, Felipe B. «Pròleg» del llibre Suárez García, José Luis. Teatro y toros en el siglo de oro español. Granada: Universidad, 2003.

3. Melís Maynar. *Op. cit.*, p. 96-97.

4. Balaguer, Vicent. *Dénia a la postguerra: vivències i documents*. Dénia: Ajuntament i Setmanari Canfali-Marina Alta, 2003, p. 194.

5. Balaguer, Vicent, Ob. Esmentada, p. 195

6. Sapena, Clara: Ribes, Ana I. «Toros, una fiesta popular». A: *Llibre de Festes Patronals a la Mare de Déu del Loreto*. Xàbia: Duanes de la Mar, 1998, p 64-65.

7. Ros, Paquita. «La festa de l'any 54». A: *Llibre de Festes Patronals a la Mare de Déu del Loreto*. Xàbia: Duanes de la Mar, 1999.

8. Carande, B.V. «La vaca de Moraira y el torero ahorcado en Pedreguer». A: *El Ruedo*, nº 1.101, 1965.

ELS BOUS FESTIUS

Xavier Cordomí

EL BESTIARI

El bestiari festiu i popular és el conjunt de figures de desfilada, elements d'entremès, que representen animals, més o menys fantàstics, amb una simbologia diversa i ben determinada, amb una personalitat definida, de caràcter popular i amb una llarga tradició.

L'home, des la nit dels temps, ha representat els animals com a objecte de caça o de domesticació, però també ha expressat amb animals les seves pors i els seus anhels, la seva relació amb la natura i amb el sobrenatural. Amb l'evolució de les diverses cultures, s'atorguen, als animals, personalitat i simbologia; es creen bèsties fabuloses i es fa, del bestiari, objecte de mites, de llegendes i de significats sobrenaturals. Les antigues cultures de què som hereus (ibèriques, mesopotàmiques i helèniques) representen de diverses maneres un seguit d'animals fantàstics: el griu, el lleó alat, el minotaure, el pegàs, l'au fènix, l'efinx, l'harpia, etc., amb influències sobre l'home i la seva llibertat. Animals fantàstics, imaginaris o reals, que arribaran a ser escenificats en cerimònies i processons. La força de la natura és representada per figures zoomòrfiques, figuracions de bèsties imaginàries, recollides en els inventaris de bestiari medievals, com l'au fènix, l'alicorn –unicorn–, la bogia, el basilisc, el griu, les víbries i els dracs, entre d'altres.

Totes aquestes tradicions simbòliques són reinterpretades per l'Església. El cristianisme, que identificarà Crist com un anyell i també com una àliga, representa els evangelistes amb diverses figuracions d'animals: sant Joan, l'àliga; sant Marc, el lleó, i sant Lluc, el bou.

Quan al segle XIIS s'institueix la festivitat del Corpus Christi, amb l'expansió de la seva processó per tot Europa des del 1316, ràpidament s'adapten les figures paganes de bèsties a les diferents representacions de les sagrades escriptures. Les figures d'animals fantàstics que no són assumibles per la doctrina imperant, a poc a poc, són bandejades de les representacions. A Catalunya, el bestiari ancestral s'incorpora als *castells* representatius d'escenes bíbliques o de vides de sants i participa d'aquest esperit doctrinal, didàctic i lúdic alhora. Les figures d'animals, durant els primers segles de la celebració del Corpus, només seran part escenogràfica de les diverses roques, no sempre en les mateixes, i canviaran la seva simbologia o participaran com a simples comparses d'un fet o d'una història que es vol il·lustrar. Lentament,

XAVIER CORDOMÍ

Momerota de Mataró (esquerra) i bou de Barcelona durant el Corpus de 2002 (dreta).

XAVIER CORDOMÍ

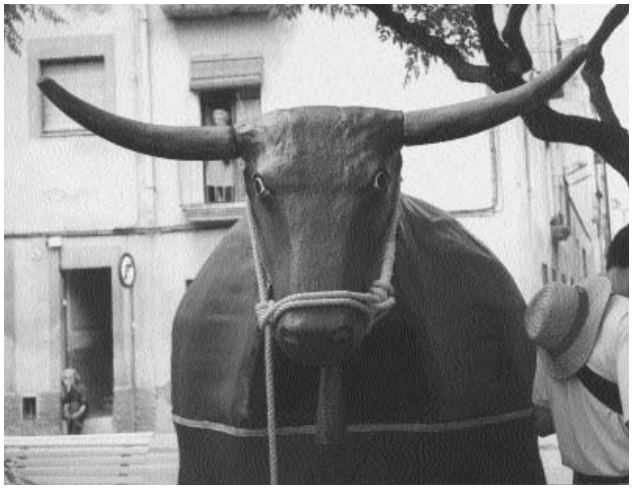

Bou de Figueres (dreta) i bou de foc del Vendrell (esquerra).

però, les bèsties que integren el panorama festiu del país actuen soles fora dels *castells* i de les seves comparses: l'àliga, el lleó, la mulassa, el bou, la víbria, el drac, els cavalls cotoners i, de vegades, la cuca fera.

Les figures del bestiari arrelaren amb força en la societat i, a banda de les processons, s'utilitzaren en celebracions civils, grans solemnitats i en recepcions de grans personalitats, i, alliberades de les seves comparses, continuaren participant a les processons i els seguicis, ara com a figures diferenciades i amb una litúrgia pròpia. El territori també influencia en el rol de cada figura i, d'aquesta manera, els diversos personatges del bestiari van incorporant funcions diverses a la festa segons l'espai geogràfic i social.

EL BOU

El bou (i el brau) és un animal màgic en moltes cultures primitives. El bou, però, com a bèstia estèril, és objecte de cultes ancestrals. Bous i braus els trobem presents i representats en antigues pintures ibèriques i en figuracions diverses a Creta o a Egipte.

El bou, com animal mític, és símbol de la força endreçada, de la tenacitat i de la perseverància. El bou és pacient i pacífic. La Història Sagrada explica que, en el naixement de Jesús, dels animals que eren a l'establia, el bou n'era la bèstia bona que amb el seu alè confortava i donava calor al nounat, mentre la mula era folla i molesta. Aquests trets psicològics seran reflectits clarament al llarg dels segles en el bestiari festiu mitjantçant el bou i la mulassa. El bou, dins la tradicició cristiana, també serà, però, la representació iconogràfica de l'evangelista sant Lluc.

Dins el folklore català, la utilització de bous reals en diverses manifestacions festives ha perdurat fins als nostres dies amb els *bous embolats*, els *bous capllaçats* i els *correbous*, en zones geogràfiques tant allunyades com les Terres de l'Ebre, el Solsonès, el Vallespir o la Garrotxa.

La figura del bou a la imatgeria festiva, però, dins la geografia catalana i com evolució lògica i pràctica del bou processional que s'amotlla als usos de cada territori, té diferents aplicacions i participa de diversos constums i celebracions.

Els *bous de foc* de les Terres de l'Ebre, el Matarranya o el Baix Aragó, on podem trobar explèndits exemplars amb tradició ben arrelada, com ara els d'Ascó, Ribaroja, la Ginebrosa o la Portellada, entre d'altres –és el cas singular del Bou de Santpedor (Bages)–, són un senzill cavallet de fusta amb una rudimentària màscara de bou que és carregat de tota mena de petards que espeteguen per totes bandes i que és portat per un personatge sense cap mena de cobertura. La seva actuació no disposa de cap litúrgia acurada i, malgrat la seva funció esencialment pirotècnica i transgressora, no té cap connexió amb les bèsties de foc actuals participants dels tant estesos correfocs. La seva participació festiva, normalment, es realitza en una plaça, carregat de *borratxos* quan intervé en una *batalla* participativa. No se'ls hi coneix però cap dansa coreografiada ni un acompanyament musical determinat.

A l'altre extrem trobem el pirinenc *bou-roig*, sensiblement estès a la Catalunya Nord. Aquestes figures, actualment en desús, eren modestes representacions de bous (homes coberts de robes vermelles amb una màscara bovina) que tenien una funció absulutament totèmica i catàrtica quan invocaven la fecunditat dels ramats. Normalment, les seves representacions coincidien amb el cicle natural del bestiar, d'aquesta manera tant els podíem trobar en festivitats carnavalesques (coincidint amb el ball de l'ós), com en la celebració del solstici d'estiu. Actualment, a la població nord-catalana dels Angles (Capcir), hi ha una figura de bou totalment vermell construït a Navata que, recollint la tradició dels bous pirinencs, desfila integrat en la comparsa dels gegants locals i acompanyat pel toc de gralles.

Tota una altra tradició és la de les *momerotes* –mena de bou fantàstic i híbrid–, representades per l'antiga Momerota de Canet de Mar. Aquest personatge, dins les

festes de Carnaval, feia una dansa on empaitava enfollida a tothom. Aquesta característica allunya la momerota del caràcter esencialment pacífic del bou de tradició processional. Fruit d'aquesta tradició, o d'altra llegenda local similar, són la Momerota i la Mameroteta de Matarò, figures de mulassa amb cap de bou nascudes de les celebracions del carnaval del Maresme. En l'actualitat, absolutament integrades al seguici de la festa major, la seva funció ha esdevingut, però, com la majoria de bous festius actuals, l'aportació de l'aspecte pirotècnic a la resta de personatges de la faràndula mataronina. Les momerotes dansen al so del flabiol en la Festa de les Santes.

Gran part dels bous festius actuals són *bous de correfoc*, és a dir, que tenen reservada la seva intervenció principal dins la festa en l'inevitable correfoc. Aquest seria el cas de l'explèndit Bou de Foc del Vendrell (Baix Penedès) o, guardant molt les distàncies, ja que gaudeix d'un acurat protocol dins el seguici, del més recent Bou de Figueres (Alt Empordà). D'aquests bous, esencialment foguers, en tenim l'exemple més arrelat en el Bou de Tortosa (Baix Ebre). El bou tortosí ja és documentat a les festes de la Mare de Déu de la Cinta del segle XVII, i és una magnífica figura, més de brau que de bou, que connecta directament amb la tradició dels bous embolats, amb animals reals. Mentre llença foc per les banyes, dança al so de les gaites (dolçaines). La majoria de bous de correfoc desfilen al toc de tabals.

Per últim, els que podríem anomenar *bous processionals* són aquells que conserven les característiques més fidels a la seva funció representativa i teatral atorgada per la litúrgia festiva cristiana. Bous hereus dels entremesos del Betlem o de les representacions de sant Lluc, si bé són elements de desfilada i, en més d'una ocasió de correfoc, són figures integrades en els respectius segucis populars, on mantenen un grau determinat de representació, gaudeixen d'un protocol específic i, en algún cas, tenen dansa i música propies, antigues o de nova creació.

Aquestes figures de bou, algunes d'elles amb tradició documentada almenys des del segle XV, com el de Barcelona o el de Vic (Osona), com a figures integrades a la processó de Corpus o d'altres solemnitats, van desaparèixer el segle XIX per ser recuperades, recreades o, en algún cas, inventades a partir dels anys vuitanta del segle passat. L'excepció la trobem amb el bou de Solsona (Solsonès), vinculat a la Mare de Deu del Claustre, que al llarg dels segles i fins a l'actualitat ha mantingut la seva funció i balls: «la roda de foc», amb l'acompanyament musical d'una cobla de sardanes, en la festa major i en la processó de Corpus. El bou solsonenc té una rèplica en versió satírica que desfila amb la resta de comparses del famós i singular Carnaval de Solsona.

Figures de bou ceremoniosos com el de Tarragona, amb portadors del barri de Sant Pere i Sant Pau, integrant del Seguici Popular per Santa Tecla, no perden la seva característica de bèstia de foc, és a dir, que llença pirotècnia com el de Tortosa o el de Solsona, i són acompanyats pel toc dels tabals sense una dansa específica. Aquest no és el cas però del Bou de Figueres, que, malgrat espetegar pirotècnia, dins el Seguici Popular balla la Dansa del Bou, composició per a cobla de ministrers de Jordi Molina, estrenada durant les Festes de la Santa Creu de l'any 2000. El protocolari bou figuerenc, sense una tradició documentada, s'inspira en tradicions locals i representa un enorme bou marí, animal mansoi característic dels aiguamolls empordanesos. Aquest també és el cas del curiós Bou de Sant Farriol d'Olot (Garrotxa), senzilla carcassa de bou, quina forma i actuació s'inspiren en els animals vius del *correbou*, tradició força arrelada a la muntanya gironina.

Tots els bous que hem vist, en les seves diferents manifestacions, són més o menys emfollits i braus. Contràriament, a Barcelona, el bou respon més al model del boví del naixement de Jesús. El personatge de la imatgeria barcelonina és, per tradició, manyac, dòcil i bonàs; no es tracta d'un brau, és un bou de pas tranquil i cerimoniós, i de posat i rostre seriós.

El primers bous barcelonins, que formarien part del *castell* del *Betlem*, devien de ser animals vius, primer, i persones disfressades amb pells i amb una màscara d'animal, més tard. Com passa amb la majoria del Bestiari Històric barceloní, les referències que trobem del bou són bàsicament les mateixes. El 1467, en la rebuda del duc de Calàbria, apareix un bou, separat de l'entremès del Naixement, que és portat pel prestigiós i prosper gremi de Carnissers. En l'entrada de Felip II a Barcelona, l'any 1568, es diu clarament que el bou, pertanyent al gremi de Carnissers, era cavalcat per un personatge que el guiava per on volia i que duia l'ensenya del gremi. Aquesta referència ens evidencia dues coses: el caràcter mansoi del bou i, per altra banda, que la figura ja és una carcassa, una escultura de bou molt realista. Al llarg del segle XVII el Bou va passar a ser responsabilitat del gremi de Graners, que tenia capella a la parròquia del Pi. Amb les prohibicions del 1780, i amb l'escultura molt malmesa, el poble va passar a anomenar-lo l'*ase del Pi*, fórmula que arrelà en les expressions i dites populars –en castellà és anomenat el *mogigato*. La darrera notícia que es té de l'antic bou processional de Barcelona és de l'any 1839.

El nou Bou de Barcelona, vinculat a la parròquia dels Sants Just i Pastor, forma part, amb la resta del Bestiari Històric, del Seguici Popular de Barcelona i participa a les Festes de la Mercè, del Corpus i de Santa Eulàlia. El bou barceloní té la seva dansa i música estrenats en el Toc d'Inici de les Festes de la Mercè de 1994, el Ball del Bou, una composició d'Isidre «Tito» Peláez i Dulcet, interpretada per una cobla de ministrers.